

NÉMETH LÁSZLÓ

VII. GERGELY

Történelmi dráma^{*}

1937

SZEREPLŐK

VII. GERGELY
OTTÓ, ostiai püspök
HUGÓ, clunyi apát
MATILD, toszkánai grófnő
ÁGNES, császárné, Henrik anyja
ADELHAID, Henrik anyósa
PÉTER, kancellár
DONIZO, Matild várnagya
DESIDERIUS, apát
KOLDULÓ BARÁT
BONITHO, mesterember
RAJNER, orléans-i püspök
ODILO, német apát
TRIERI UDO, Henrik követe
ROLAND, Henrik követe
PAP, Rudolf követe
VILÁGI KÖVET, Rudolf követe
CRESTENTIUS, római nemes
ÖREG NEMES
ROBERT KIRÁLY
EGY BARÁT
Bíborosok, barátok, római nemesek,
alabárdosok, katonák.

^{*} A dráma ősbemutatója 1939 május 13-án volt a budapesti Nemzeti Színházban, Tímár József főszereplésével.

ELSŐ FELVONÁS

VII. Gergely lakása a Lateránban. A Lateránnak ezen a részén semmi sem maradt meg a régi Konstantin-korabeli római építményből. A lakás két kicsiny helyiség: az első felvonás színéül szolgáló dolgozó s a belőle nyíló hálókamra. A mennyezet alacsony, boltos, a padló téglá, nem úgy, mint a harmadik és negyedik felvonás kevésbé átépített lateráni termeiben. A szerzeteshajlamú pápa a palota legmostohább sarkába húzódott. Mennél távolabb kerülünk a következő felvonásokban az ő zugától, annál több nyoma az eredeti fénynek s a másodlagos középkori díszítésnek. Az első felvonás helyisége még alig több tágas, munkára és látogatásokra szánt cellánál. A dolgozóba a látogatók kétfelől léphetnek be: a szín baloldalát elfoglaló széles ajtón a követek, hivatalos személyek, a szín hátsó jobb zugában levő csigalépcső felől, melybe a kis ajtó nyitásakor pillanthatunk le, a pápa meghittjei. Hogy ki melyik ajtón közlekedik, a játékban jelképes értelme is van: a kis lépcsőn a pápa szívébe lépnek az emberek; a nagyon az értelme elé. A szín jobb felén függöny jelzi a pápa hálókamráját, a kamra és a csigalépcső közt magasra helyezett rostélyos ablak adja a világítást. A tavaszi ég nagy hévvel ömlik le, de az ablakon túl megtorpan; s fényes porszemek alatt a lenn mozgó alakok valóságos homályban vannak. A szoba közepén hatalmas dolgozóasztal, tele írással, mellette két támlátlan szék. A hátsó falon feszület, alatta imázsámoly. A felvonás elején a pápa két, Spanyolországban harcoló francia lovagot fogad. A lovagok a főbejárat felől állnak, a pápa, írásait abbahagyva, szemben velük. Ottó, akinek a pápa előzőleg levelet diktált, tollal kezében a kamra felől ül, tartásával a félbeszakadt munkát jelzi.

GERGELY a lovagokhoz. Vigyétek áldásomat a francia lovagoknak, akik Nagy Károly útján átkelve, a pogányság visszaszorításában találtak célt s bűneikre jóvátételt. Hozzájárulok, hogy a mórtól visszavett földet, mint Szent Péter hűbérét, birtokukba vegyék. Tudott dolog ugyanis, hogy Spanyolország a legrégebb időktől az apostoli szék tulajdona volt, s aki kardjával ez ősi földből a kereszténységnek valamit visszaszánt, nem gazdálkodhatik rajt, mint sajátján, hanem tőlünk, szolgájától kell hűbérében megerősíttetnie. Áldásunk közlése mellett ezt üdvösségük érdekében tudassátok a kereszténységért harcolókkal. *A két lovag letérdel, a pápa áldását adja külön mindegyikre.* Meghagyásom a kancellár úr majd írásban is átadja nektek. *A két lovag arccal hátrálva, a főbejáraton kimegy.*

GERGELY Ottóhoz. Sok földid megy át mostanában a hegyeken.

OTTÓ. Franciaország egy kaptár ma: tele kiröpülésre váró lovagokkal. A nevelő Cluny egymás helyett a mór földre tüzeli őket; különben magát bontaná el az ország, mint túlkelesztett kenyér... De világosítsd meg tudatlanságomat, atyám, miféle okmányok bizonyítják azt, hogy Spanyolország a Szentszék tulajdona? Megvannak ezek, vagy emlékszel rájuk?

GERGELY kedvetlenül. Megvannak-e? Ha kellene, meglesznek... Ki kételkedik benne ép ésszel, hogy eredetileg, Isten rendelése szerint, az egész nyugati kereszténység Szent Péter hűbére volt? Ha háború és királyok döllye el is szakította itt-ott az apostol gyeplőjét; nekünk újra ki kell vetnünk a világra... Amit a francia lovagokról mondtál, megvigasztal kissé. Ha Isten is úgy akarta volna, mint én, a mór föld csak iskola lett volna.

OTTÓ. A Szentföld visszavételére gondolsz?

GERGELY. S az eretnek keleti kereszténységre.

OTTÓ. Értem. Abban bíztál, hogy a töröktől szorongatott bizánci a segítség fejében az egyházba visszatér.

GERGELY. Ezt ígérte... De hol vagyunk ma ettől? Az ember minél rosszabbul végez, annál nagyobbát álmodik. *A papírra mutatva.* Hol hagytuk abba?

OTTÓ *olvas a levélből.* „...Az ördög rábeszéléséből mindezen dolgoknak oka zsarnoknak s nem királynak nevezhető királyotok. Ez a közállapotokat bűneivel s kicsapongásaival megfertőzte, s a királyság fölvelt jogarát...”

GERGELY. No látod... S te, mint a gyermek, szentföldi háborúról meséltetsz. Ez a te Franciaországod királya, ahol a lovagok Nagy Károlyról énekelnek. Ilyen királyok élén kötök én majd kardot... Nincs több?

OTTÓ *olvassa.* „Nyomorult és boldogtalan...”

GERGELY. Nyomorult és boldogtalan - *tovább diktál* - nemcsak az alávetett népet engedte bűnre laza uralmával, hanem tetteivel s igyekezete példájával mindarra, mit mondani s tenni tilos, maga buzdította fel. Nem elég, hogy az egyház szétdúlásával, paráznasággal, legméltalabb ragadozással, hamis esküvel...

OTTÓ *fölnéz a papára.* Hamis esküvel?

GERGELY. Igen, hamis esküvel. Sokallod?

OTTÓ. Az érsekek s püspökök egy része, kikhez leveled intézed, tudod, ellenséged. A megdorgált Manassé, biztosra veheted, hogy a király felingerlésére használja fel...

GERGELY. Ingerelje csak, a mi dolgunk nem a kímélés, hanem az ostromlás. Különösen a királlyal szemben, kinek a bűnét nem egy asszony vagy néhány szolga, hanem országok szenvedik... - *diktál* - hamis esküvel s mindenféle csellel érdemelte meg Isten haragját, hanem a kereskedőktől, kik hajdan a föld minden részéről Franciaországba gyűltek, rabló módjára végtelen pénzt ragadt el. *Hirtelen abbahagyja.* Mért féljek én Fülöp haragjától, ha ő az Istenétől nem fél? Vagy azt hiszed most, hogy Henrikkel, a német királlyal...

OTTÓ. Magad mondtad, hogy az apa sem verheti egyszerre minden gyermekét.

GERGELY. Különösen, ha azoknak a kezében is bot van... De Henriket nem verem. Bízom benne, hogy a legátusok intése használni fog... Hol tartunk?

OTTÓ. „...végtelen pénzt ragadt el...”

GERGELY. ...mit hogy király megtett volna, mesében sem hallottuk idáig. *Szünetet tart.* *Ottóhoz.* Ha a francia püspökök nem sajnálják a zsinatra az utat, nem kellene leveleznem velük. Megint a kardinálisaimmal zsinatolhatok.

OTTÓ. Mondják, hogy sok idegen érkezett Rómába. A szakács egy milánói földijével beszélt ma reggel, a Rongyosok ügyében jött.

GERGELY. A Rongyosok követje? Bizonyára megint panaszkodnak szegények. *Diktál.* Aki a törvénynek és igazságnak tartozna őrzője lenni... Vajon mit akarnak a boldogtalanok? A múlt héten ment vissza új védelmezőjük, Winifred lovag. Fogadok, a Henrik püspökei tapostak megint beléjük. Amióta szegény Erlembard lovagot elpusztították... *Fölrúgja maga alól a széket.* Menj és keresd meg őket. De ne a termeken át hozd föl; nem szeretem, ha a bíborosaim mindenbe beleszagolnak.

Ottó leporozza a kéziratot, s a főbejárat felé elmegy.

GERGELY az asztalon levő írásokban túr, sóhajt egyet, aztán a térdeplőhöz megy, néhány pillanatig némán imádkozik, közben többször sóhajt, s törődötten föláll.

MATILD toszkánai grófnő a hátsó lépcsőn jön, s mint aki mögötte bandukolóra vár, s a sötét lépcsőn világosságot akar gyújtani neki, az ajtót kitámasztva hagyja. Az imádkozó pápa a helyére nyűgözi. Ahogy törődötten, térdét támogatva föláll, Gergely észreveszi.

GERGELY megörvendezve. Matild, leányom. Épp jókor jössz, hogy mint amaz asszony a pusztában szomjazó Jeromost, megitass lelked erős tejével. *Megöleli a térdet hajtót.*

MATILD. Megígérttem, hogy a zsinatra elszakítom magam nyűgös birtokaimtól.

GERGELY. Többet érsz magad egy egész zsinatnál. Nemhiába zúgolódnak a bíborosaim, hogy asszonyokkal kormányzom az egyházat, nélküled és a császárnő nélkül oly árva lennék e házban, mint nemsokára a koporsóban.

MATILD. S azzal, aki utánam jön, népesebb lesz a Laterán, mint harminc asszonnyal. Csak meredek neki a lépcső...

GERGELY a lépcső felé néz, melyben Hugó clunyi apát tűnik fel.

HUGÓ. S podagrás a lába.

GERGELY felkiált. Hugó apát. *Átöleli.* Végre.

HUGÓ. Utolsó leveled után nem mertem elmaradni.

GERGELY. Ne vegye zokon atyaságod, hogy restnek és gondtalannak neveztem, de kitől várhatna több joggal jelenlétet és tanácsot az, kit a nem kívánt hivatal az egész kereszténység apjává tett, mint tőled, Cluny, első nevelőm.

HUGÓ. Cluny maga is egész birodalom; túl nagy az én vénségemhez. A fegyelem, mely kolostoraink összefűzi, egyre nagyobb próbára teszi az én lazuló markomat. Az út is terhes már, amióta kisebb a remény, hogy vissza lehet érni róla.

GERGELY. Nézhetjük-e ekkora szorultságban a mi nyűgös csontjainkat? Betegebb vagyok, mint bárki a kereszténységben. Csak a felelősség tart össze, nehogy vigyázatlanságotól omoljon el, amit egymagam úgysem tarthatok fenn.

HUGÓ. Átutazó legátusaid szerint sosem fogta még Róma ily erélyesen a világot. Magam is parancsolni tudónak ismerlek régről s az újabban rám bízottakból is.

GERGELY. Aki Szent Péter trónjába ült, nem szólhat onnét gyávábban vagy bizalmatlanabbul, mint ahogy maga az apostol szólna. De egy természettől sem erős, sem merész mellnek nem könnyű ilyen iszonyúságok közt ezt a hangot fennhordani. Egyetemes szomorúság vesz körül, Hugó apát. Ha a hozzám özönlő panaszokból csinállok e világ sebeire szemet, kételkedem, hogy kibír-e még három évet a kereszténység.

MATILD. Panaszod igaztalan a kereszténység hívebb feléhez. Sosem állítottak ennyi templomot, mint ma, a csendes imádságnak.

GERGELY. Hogy legyen mit kirabolni s ágyas papokkal megfertőzni... A keleti kereszténység, mely harminc éve él eretnekségben, egymaga elég volna, hogy a szorongást szívemben örökössé tegye.

MATILD. S az új hűbéres államok? Minden évben támad egy belőlük a kereszténység peremén. A pusztákról, melyeket idáig csak a mesemondók ismertek, most az apostol zsámolyához járnak követségek.

HUGÓ. Bíborosod mondta, hogy újabban a dán és orosz királyokat is beszötte leveleidbe.

GERGELY. A háló nagy, de a pók gyenge. *Matildhoz.* Fiatal korod tesz bizakodóvá, grófnő. Én mindenütt csak zavart és szakadékot látok. Ezek az új népek semmivel sem jobbak, mint a szicíliai normannok. Csak nem szenvedünk annyit a garázdaságuktól, mert nem fészkeltek a kertünk alá. A cseh király tulajdon testvérét, a brünni érseket ölette meg; Henrik császár leányaért, Juditért pedig az anyja imádkozik éjjel-nappal a pártos magyarok miatt. Hűbéres? A normann Róbert is hűbéresünknek esküdött, s a Monte-Cassinó-i apátság s Spoletonk fosztogatása miatt kell kiátkoznunk.

HUGÓ. Császár kellene a kereszténységnek, amilyen III. Henrik volt.

GERGELY. Kellene? Senki sem kívánná inkább. De hogy oltsam én a fiúba, amit sem nemzője vére, sem anyja imádsága, sem Isten kegyelme belé nem olthatott? Henrik császár árnyékában úgy ült a keresztény nemzet, mint nagy fa alatt egy ebédelő család. Fiának, ennek a mostani Henrik királynak csak egy vessző jutott a fából, mellyel az igazságot és Krisztust arcul sújtja.

HUGÓ. Hallottam erről, s gyanítottam, hogy heves sürgetésedre ez a gond indított. A király énnekem, tudod, keresztfiam...

GERGELY. Ha előbb jössz, téged küldelek hozzá legátusom helyett.

HUGÓ. Ekkora ügyben, amit lehet, eztán is megteszek. A királlyal csínján kell bánni. Hibái éppoly puhák, mint érényei. Néha egy szón múlik, hogy sír-e a megindulástól, vagy indulatosan megmakacsodik.

GERGELY. Én a megbánásban is makacsnak találtam. Engedve is ellenáll, mint a csiriz.

MATILD. Ne feledjétek gyermekkorát. Mint kisdéd lett apátlan. Gyámjai, a trón hatalmától félő fejedelmek önző szigorúságával szemben két fegyvere volt: az álnok csend s a leplezett bosszúvágy. Csodálok, ha lelkének nem nőttek csontjai?

GERGELY. Csodálom-e? Mit csodálhatok én már e földön, ami rossz? Csak rettegek e csonttalantól, ki mint a kígyó, folyton kitér, s mégis körülfolly s szorít. A birodalomból minden rossz lelkiismeret s el nem számolt bűn hozzáhúzódik. Hányszor fogadta, hogy kiátkozott tanácsosait s a válogatott paráznákat s szentségárulókat köréből eltiltja. S íme, nemcsak ők vigyorognak hetykén rám trónusa mögül, de ha ma egy hűtlen szolgálómat, mint Fehér Hugót vagy a ravennai Wibertet, az egyházból kisöprűzöm, holnap már az is Wormsban ül, s a király cégéres társaságával vadász. A bitorló lombard püspökök is az ő kardját csörgetik az ablakom alatt.

HUGÓ. Úgy hallom, ez a fő viszály-ok köztetek. A milánói Pataria...

GERGELY. Nevezd csak a csúfnevükön Rongyosoknak őket. Igenis, én tartom a lelket bennük, s én nem engedtem, hogy úgynevezett püspökök, kik ágyasaik fegyveres rokonságától a prédára bocsátott egyházat kapták zsoldba, miután védelmezőjüket, Erlembard lovagot orvul megölték, a hitet s a jövő bizalmát is meggyilkolják bennünk. Sohasem ismerem el az ő Tebaldjukat, a királyi kegyből betett püspököt, ki a közösség megkérdezése s a pápai szék jóváhagyása nélkül tolakodott Szent Ambrus községére.

HUGÓ. A király barátai szerint a boldogult Erlembard minden szalasztott nemest, kizüllött mesterlegényt s a jobb emberek ellen dúló jobbágysarjat fölvelt kíséretébe. Ezekkel félemlítette meg a másvéleményűeket.

GERGELY. A másvéleményűeket? Néhány dölyfös dinasztát, kiknek fáj, hogy e kötélverő és nyerges fajzat is testvérnek kéredzkedik a Krisztus szerelmébe, s ahelyett hogy a hivatalukba bevásárolt papok cifra körmenetein bámészkodna, mohó imában közvetlen utat keres Isten és lelke közt. Hogy szegény Erlembard lovag, kinek halála után hetven nap kellett döggként és temetetlen hevernie, úgy védte nyáját, ahogy egy birodalomnyi gőg, gonoszság, álnokság ellen lehet? Könnyű helytelenítenem, ha én magam meg tudom védeni őket.

HUGÓ. Hogy az egyházak maguk válasszák pásztorukat, ez a clunyi tanítás szerint a lelkiismeret joga. Nekünk, főpapoknak mégis vigyázni illik, nehogy, míg a lelkiismeret jogát védjük, a társadalom rendjét bolygassuk meg.

GERGELY. A társadalom rendje: a szellem-egyház elsőbbsége minden világi jog, hatalom, intézmény fölött.

MATILD az apáthoz. Bár mi, uralkodók, hasonlíthatnánk úgy az első keresztényekhez, mint a Rongyosok közül némelyik. Mióta Erlembardot megölték, minden elképzelhető üldözés sarka rajtuk van, s e szegény gyertyaöntők, fegyverkovácsok, teherhordók úgy kitartanak Krisztus szívükben szóló érve mellett, hogy énnem, kit vér s helyzet elnyomóikhoz von, pirulnom kell megpróbáltatásukért. A papi beiktatás kérdésében épp ezért, bár férjemtől független világi fő vagyok, mint alázatos tanítvány fogadom el az egyház álláspontját. Minden azt bizonyítja, hogy megszorult királyoknak a püspökök beiktatása éppoly pénzforrás, mint a sóvám, s nem azt ültetik a nép fölé, aki méltó, hanem aki fizet.

GERGELY. Egy-egy megszorult király felé valóságos özön indult meg birtokukat pénzzé tett kalandorokból, kik máról holnapra püspökökké lettek.

HUGÓ. Hogy ez visszas és megbotránkoztató, ne Clunynek tanítsd. De a kérdés mégis kényes és nehéz, mert tűrheti-e a király, hogy a pápa a gyülekezetet felbujtani ellene állítson főpapot.

GERGELY. Legyen a király is alázatos fiú, s nem kell az igaz papoktól félnie... *Hugó arcába nézve.* Értsd meg: én szeretem Henriket, nemcsak mint királyt s barátnőnk, Ágnes császárnő fiát, kinek szívesen lettem volna atyja atyja helyett. Több türelemmel nem kérlett még fölöttes alattast - nagy dolgokra akartam megnyerni szívét, mint a török elleni háború s az egész kereszténység védelme, hogy a napról napra élt élet léhaságaiból kiemeljem. S ha most legátusaim által meg is mutattattam neki a pálcát, mely a nagy királyt éppúgy eléri, mint akárkit, a megbánás és bocsánat útját szelíd, könyörgő szavakkal még mindig nyitva hagytam neki. *Ebben a pillanatban kicsattan a szélesebb ajtó, s belép a kancellár.*

PÉTER KANCELLÁR. Követség Wormsból.

GERGELY felugrik. A legátusoktól?

PÉTER. Nem, magától a királytól. *A szobában levők összenéznek, csend.*

GERGELY. Beszéltél velük?

PÉTER. Fukaron bánnak a szóval. Levelet hoztak, amelyet előttem kell felolvasniuk.

GERGELY. Jól van, bejöhetnek. *A kisajtóban feltűnik Ottó, a pápa egy pillanatra visszatartja Pétert.* Megtaláltad a Rongyosokat?

OTTÓ. Itt várnak mögöttem. *A jelenlevőkre néz.*

GERGELY int Péternek, hogy várjon. Mit hoznak?

OTTÓ. Nagyon bizalmatlanok. Két egyszerű ember; azt hiszik, ellopjuk, amit emlékezetükre bízunk.

GERGELY *ide-oda járta szemét, Péter és Ottó közt, aztán a kancellárnak. A királyi követek várjanak... Úgy illik, hogy a szenvedőket vegyük előre. Péter kimegy.*

MATILD. Talán tanácsos is. Lehet, hogy egy ügyben futnak...

OTTÓ *betuszkolja a két milánói követet. Egy mesteremberféle s egy rongyos kolduló barát. A cellában megrökönyödve néznek szét, néma tanácskozásban, hogy Hugó vagy Gergely-e a pápa. Ottó nyomja oda őket a pápához, aki előtt aztán térdre esnek.*

GERGELY *szelíden.* Ti vagytok, akik Milánóból jöttetek?

A BARÁT. Krisztus és Szent Péter szegényeitől.

GERGELY. Mit üzennek a szegények Szent Péternek?

MESTER. Elsőbben is engedelmed kéri a jó Winifred lovag, hogy bennünket, tudatlanokat küldött csak eléd, de éjdzőn nemigen akadt kit felültetni, s nekem vannak a legjobb lovaim a kintiek közt. Amikor a püspökök felgyújtották a várost, kilencszer jártam meg az utat a tűz körül...

A BARÁT *meglöki.* Most nem a tüzről van szó, Bonitho mester.

MESTER. Szóval ne végy bennünket igazi követnek, amelyet országurak járatnak maguk közt, hanem két szegény flótásnak, akik vasárnap éjzől mostanáig rázatták le maguk ide egy szekéren.

GERGELY. Ne szégyelljétek magatok előtttem. Mi a foglalkozásod?

MESTER. Kocsigyártó vagyok.

GERGELY. Az én apám ács volt.

MESTER. Szép, hogy elismeri őt Szentséged, nem úgy, mint a sok fattyúból lett püspök, aki a keze hátát is sajnálja az ember csókjától.

GERGELY. Nagy baj lehet Milánóban, hogy lovaidd így megzavartad.

MESTER. Más sincs ott, amióta a jó Erlembard lovag halott. Ha a sírjánál meg is gyógyul egy-egy szemfájós asszony, ahhoz, hogy az egész Milánót meggyógyítsa, még a himnuszíró Szent Ambrus sírja is kevés. Ez a Winifred, aki helyette felkarolt bennünket, jó lélek, de közel sem tudja az urakat úgy megzabolázni. Én magam is kinn voltam, amikor szegény Erlembard püspököt a várban megostromolta. Hányják is nekünk. Ha a piacon egy átmenő nemest az ember meg talál lökni: mindjárt az olajat emlegeti. Tetszel tudni, hogy szegény Erlembard nagycsütörtökön kiöntötte az olajat, amit az a cudar Dionysius szentelt be...

BARÁT. Nem az olajért jöttünk, Bonitho mester.

GERGELY *a baráthoz.* Gondolom, hogy nagyobb híretek van.

BARÁT. Wormsból érkeztek kereskedők, azok beszéltek... *Elakad.*

MESTER. Velencések, tudod, akik selymet és bársonyt meg fűszereket visznek fel a szoroson Németországba.

MATILD *a baráthoz, szelíden.* Azt mondd, hogy mit beszéltek a kereskedők.

BARÁT. Hozzáfogni is nehéz ekkora dologhoz.

MESTER. Úgy volt, hogy a király, Henrik, tanácsot hívott Wormsba. Rengeteg püspök meg tartományúr gyűlt oda. A kereskedők is ennek a hírére hajóztak följebb a Rajnán, mert eredetileg nem akartak olyan messze menni. Tetszik tudni, milyen az ilyen kalmár: ahol egy tehetősebb erszényt megszagol, ott teregeti a portékáját.

GERGELY *a barátához.* S mit hallottak a kereskedők Wormsban?

BARÁT. Uram, megfertőzőm a számat.

MESTER. Dehogy fertőződ. A száunkkal csak azt mondjuk ki, amit a fülünkbe betöltöttek. Ő szabadít meg az undokságtól... Szóval: az egész Worms nagyon föl volt ellened, s csak a régi neveden emlegettek. *Megdöbbent csönd.*

HUGÓ. Hogy érted ezt?

MESTER. Hát úgy, hogy nem Gergely meg pápa, hanem csak Hildebrand barát. Ez az egyházfertőző Hildebrand, ez az ördögteremtő Hildebrand. Volt, aki Hildebrandus helyett Prandellust mondott, az állítólag valami ördögnév.

MATILD *a barátához.* S ki bátorította fel őket erre?

MESTER. No, gondolhatod, hogy az a szegény burkus nép nem magától kezd ilyet kiáltozni.

BARÁT. Állítólag a király által tartott zsinat mondta ki szentséged letételét. *Az előbbinél is dermedtebb csend.*

HUGÓ. Ez lehetetlen. Ilyen merényletre nem kaphatott Henrik egyházfőket.

MESTER. Mi csak úgy mondjuk, ahogy magunk hallottuk a velencésektől. A szomszédban, a „Három libá”-nál szoktak megszállni, s vacsora után a látott-hallott dolgokkal szeretnek dicsekedni. No, Bonitho, mondják, letették a pápátokat, kisült, hogy nem jól volt választva, s a canossai grófnő az ágyasa.

BARÁT *meglöki a mestert, aki maga is zavartan pillant a hátrahőkölt Matildra.*

MESTER. Engedelmet, ha éppen nagyságod... Mi, hívő emberek, tudjuk, hogy a Boldogságosnak is voltak rágalmazói.

HUGÓ. Üres pletyka lesz, amilyet ez a kalmár nép úgy hurcol országról országra, mint légy a piszkot. Henrik nem kockáztat ekkorát. Elég baja van a szászokkal. Egy ilyen lépés fél Németországból szászokat csinálhat.

BARÁT. Levelet nem hoztunk, uram, nehogy az úton megmottozzanak. Tudod, hogy egy-kettőre karóba húzzák a szegényt... De Winifred lovag jól számba rágtta, hogy van valami a dologban, látni a püspökök készülétéből.

MESTER. Estéről reggelre az egész úri rend fölindult, s úgy jártak az utcán, mint akinek külön húsvétot csinált az Isten. A magunkfajta munkásember pedig csak sunyít, mint a megszorított kutya.

HUGÓ *a hallgatagon és sötétben ülő pápához.* Bocsásd be, könyörgök, a követeket, hogy elmúljék rólunk a bizonytalanság.

A pápa tétován feláll. Ebben a pillanatban a császárné lép be fátyolban az oldalbejárón. Mindenki meghökkenve fordul felé.

MATILD. A császárnő!

GERGELY *elébe siet.* Úgy tudtam, beteg vagy, leányom. Szent Marcella zárdájából, ahová az este elűzentem, sínylődőnek mondtak.

ÁGNES. Ágyban fekvő voltam ma reggelig. De egy új betegség kidobott ágyamból... Hiszen tudjátok, hogy a csendes beteg fekszik, a rémlátó fut.

MATILD *széket tol alá.* Ül le, Ágnes, alig tartod magad.

ÁGNES *elhárítja.* Hagyd, úgyis a térdeimre lesz mindjárt szükség.

GERGELY *csendesesen az idős nő karjára teszi a kezét.* Wormsból kaptál hírt?

ÁGNES *felsikolt.* A követek megelőztek. Azért hurcoltam ide lázamat, hogy előbb hullhassak eléd, mint a levél.

GERGELY. A követek kinn várnak, s a levél náluk van még.

ÁGNES *a Rongyosok követeire néz.* S ezek az emberek?

GERGELY *a követekhez.* Testvéreim, várjátok be Ottó barátot a szállásotokon. Az egyház hálás lesz lovaiddnak, Bonitho mester. *A két ember nagy térdhajtás közt kioson.*

GERGELY *a császárnőhöz.* A fiad üzent?

ÁGNES. Nem. Fruttuáriából, gyámolt kolostoromból érkezett futár. Ó, ígérd meg, uram, hogy nem teszel semmit, amíg én Henrik térdein nem csüggtem, mint most a tiedén. *Mindenki megrendülten hallgatja a császárnő zokogását.*

HUGÓ. Igaz tehát, hogy a német püspökök Wormsban ítéletet mertek hozni a pápa ellen?

ÁGNES. A rossz tanácsadók beszéltek rá fiamat... Túl kemény levelet küldtél rá a legátusokkal. Ő föllobbant ellenük, s lakat alá rakta. Ez a bambergi Liutprand, Fehér Hugó, Wibert s a többi kiátkozott...

GERGELY. S ki merte azt állítani, hogy választásom az egyházjog ellen volt...

ÁGNES. Tulajdon teremtményed: Wibert, kinek háromszor bocsátottál meg, míg az érseki székből kivetetted. Ő gyűjtotta fel az embereket bolond meséivel. Elhitette velük, hogy a római nemesség a király üzenetére biztosan börtönre vet, s választásod törvény ellen, a megszabott időn belül, pénzzel és fegyverrel történt.

GERGELY. Simóniában én? Aki három pápaválasztáson toltam el a tiarát, s csak zokogva engedtem most is a tömegnek. Hát elvállalhattam mindezt másból, mint végszükségből s a gyengét óriás szerepre rázó Isten kényszeréből?

MATILD *a császárnőhöz sértetten.* S igaz az is, amit ezek az emberek velem kapcsolatban mondtak? Lehetséges, hogy rokonom, Henrik király, udvara s az ország főpapjai előtt...

ÁGNES *könyörgőn megöleli.* Ne a fiamat, Matild. A tulajdon férjed is ott volt, s tiltakozás helyett lábbal dorombolt, hogy maga jön le Rómába, haddal, érted.

MATILD *kitörve.* Várom őt. Ó, a púpos Lothár. Milyen igazam volt, hogy elhagyva őt, az Alpokat vettem ágyaink közé, s a rövid idő alatt, mit vele éltem, lelkem szűzebb maradt tőle, mint amilyen szűz férfitől leány lehet... Ha csak egyetlen vércsepp vagy gondolat enged bennem neki, a firenzei szajhaktól tanulhatnék most önérzetet.

HUGÓ *megfogja a karját.* Ne magadra gondolj. Az egyházanya nagyobbát szenved nálad.

GERGELY *Ottóhoz.* A követeket.

ÁGNES *az ajtó és Ottó közé áll.* Még ma a királyhoz utazom. Csak egy hét haladékot, a követeket addig...

GERGELY *fölemeli a császárnőt.* Ne szégyeníts meg azzal, hogy Szent Henrik császár özvegyét pirongatnom kelljen. Tudod, hogy e percben nem én cselekszem, hanem az apostol. *A két követ Péter kancellárral belép.*

GERGELY *hosszasan végignézi őket.* Trieri Udo, kinek tavaly bocsátottam meg, s te Roland, a lombard püspökökről hozzáragadt bogáncs.

AZ EGYIK KÖVET. Henrik, a király követei vagyunk. Egy levelet kell előtted felolvasnunk. *Kihúzza a papírgöngyöleget.*

GERGELY *int.* Ne törd föl. Amit ilyen követek hoznak, közönség elé kívánczik. Rég felelgetünk egymásnak uratokkal, ideje, hogy most Róma és az egész világ hallja az üzenetet s adandó válaszem.

KÖVET. Helyesebb volna, ha előbb magad hallanád.

GERGELY. Holnap, az első zsinati napon kell az egybegyűlt atyák és a római nép előtt felolvasnotok. Addig ne merjétek elhagyni szállástokat. *A két követ főhajítás nélkül kihátrál.*

PÉTER. Ha az van a levelükben, amit gondolok, talán okosabb lenne őket mégis itt...

OTTÓ. Én tűzbe teszem a kezem Rómáért. Ha a pápa nem fedezi, fel fogják koncolni őket.

GERGELY. A király a rómaiak pártosságában bízott. Én megnyitom neki Róma fülét.

ÁGNES. Tekintsd a sokat szenvedő anyát, s mondd meg, mit készülsz tenni ellene.

GERGELY. Amit nem tennem Róma és az apostol méltóságával összeegyeztethetetlen.

HUGÓ *habozva.* A legnagyobb fenyegetésekre gondolsz? Nem volt példa, hogy a római királyt s majdan császárt is...

GERGELY. Megkötöm őt az átok kötelékével, s eloldok minden esküt, mellyel neki fejedelem, jobbágy vagy város tartozik. Legyen Krisztus teste s a keresztények társasága elzárva tőle.

ÁGNES *fölsikolt.* Istenem, a fiam. Ezért cseréltem fátyolra a koronát, ennyit értek az Isten előtt az én átimádkozott éjszakáim.

HUGÓ *a császárnőhöz.* Az ítélet, császárnő, kemény, de nem lehet tagadni, jogos.

ÁGNES. Tudom, tudom. *Zokog.*

MATILD. S a bűnbánat minden keresztény előtt nyitva van.

Függöny

MÁSODIK FELVONÁS

Folyosórészlet a pápa szobája előtt a canossai várban. A vár szűk, komor, nyoma sincs benne a romantikus Canossa festmények tágas pompájának. A hátulsó színen baloldalt keskeny lépcső az udvarról; a lépcsőből csak az alacsony, embermagas nyílás, néhány magas fok s a hirtelen leeső bolthajtás látszik. A szintér bal oldala, a várudvarra néző máriaüveges csarnok mélyebb, mint a szintér többi része, de így is csak két mord pilléres román ablak fér el rajta. Idább a szintér egész keskeny; szemben közepén két kis benyíló, a bal oldali a kancellár, a jobb oldali a pápa szobája. A szín jobb felén hátra egy folyosó ugrik be: torkolatán túl rögtön a toronyba vivő, egész szűk lépcső töri meg, mely a néző belátását is elzárnia. A lépcsőt meg lehet kerülni, a vár mélyéből jövők itt bukkannak a színre. A jobb oldali kopár falon a Toszkán ház címere: előtte egy kis asztal iratokkal. A mennyezet nyers, gerendás. A felvonás elején a színpad félig világos; a két román ablakon halvány pászmákban esik be a hófelhős reggel.

Donizo, Matild várnagya s Ottó, azóta ostiai püspök, az udvar felől jönnek. Ottó püspökön hatalmas úti köpönyeg, melyből most kezdi kifejtetni magát.

DONIZO. Példátlan hideg, püspök úr. A hegyek közt tutulhattak a farkasok.

OTTÓ. A hegyek közt? A Pó jegén szánkáztak utánunk.

DONIZO. Igaz hát, hogy a Pó is befagyott.

OTTÓ. Úgy járnak rajt a szekerek, mint az országúton.

DONIZO. Baj, baj... A nővéremnek Fiesolében biztosan elfagytak a citromfái.

OTTÓ. Még a szőlő is, várnagy úr.

DONIZO. Nem lehet öröm ökörbőrön csúszni le a Monte Cenisről.

OTTÓ. Ki csúszott le ökörbőrön a Cenisről?

DONIZO. A királyné.

OTTÓ. Melyik királyné?

DONIZO. Berta, a Henrik felesége... Nem hallottál róla?

OTTÓ. Ökörbőrön? S a király?

DONIZO. Őt is lehozták valahogy, Isten dicsőségére.

OTTÓ *hökkent csönd után.* Ez nem jó újság, várnagy úr.

DONIZO. Azt hittem, tudod. Ha Reggiónt átjöttél, ott kellett találnod a többi átok alá zárttal.

OTTÓ. Kerültem a városokat. A lombardok minden püspököt befognak, aki az Alpok és Róma közé teszi a lábát. Udo érsek Henrik üzenetével jött, s mégis ülnie kellett náluk.

DONIZO. Azt teszik csak, amit a te fejedelmeid a penitenciásokkal a szorosokban. De aki ügyes, mint te és Henrik, átjön a grófon és lombardon.

OTTÓ. Szóval megkerülte az átjárókat. Verona fölött, amerre jöttem, minden úton a bajor Welf emberei cirkáltak.

DONIZO. A Rajnától elébb Burgundba ugrott, rokonához, onnan meg az anyósa hozta át a hegyeken.

OTTÓ. A turini grófnő?

DONIZO. Ő... Most különben itt ül nálunk. A szolgálai azt mondják, öt püspökséget kapott a veje átszállításáért.

OTTÓ. Ezért nem érkezett meg hát a szentatya Mantuába. Egy hét előtt, amikor eljöttem, még csak találgatták: egyik szerint a hideg fektette ágyba, másik arról tudott, hogy a lombard püspökök mentek rá csapattal; volt, aki a királyról mesélt; de ez hangzott a legbadarabbnak...

DONIZO. Ilyen hideg időben az történik meg, ami a legbadarabb. S hogy jöttél éppen Canossába?

OTTÓ. A grófnő birtokán igyekeztem le Firenzébe. Tőled tudtam meg, hogy özsentsége megtakarította utamat az Appenninon által.

DONIZO. Megtakarította volna özsentsége a Pón is, de a szerte lézengő fegyveresek elől csak visszarebbent erre a kőszálra.

OTTÓ. Henrik mit akar? Feloldozást, ugye?

DONIZO *nyersen, mint akit az ilyesmi nem indít meg.* Már kétszer állt a kapunk előtt mezítláb és gyapjúruhában. Visszakéredzik az édes szentegyházba, s mi könnyeinkkel lágyítjuk kedvéért özsentségét.

OTTÓ *ránéz komolyan.* Várnagy úr, ez nagy szerencsétlenség.

DONIZO. Nagyobb szerencsétlenség, ha ing helyett páncélban jön ránk. A lombard püspököknek lett volna kedvük ilyen drága tojásért ekkora kősziklát megmászni.

OTTÓ. Inkább azt tették volna. Hol a pápa?

DONIZO. A tömlöcöket járja.

OTTÓ. Kik vannak a tömlöcökben?

DONIZO. Érsekek, püspökök; egy-két világi bíró is találkozik. Tele van ez a kis galambdúc most vadmadarakkal. Fenn mint vendég minden szobára egy gróf vagy kardinális, a tömlöcökben meg a fél Németország ott koplal egyházfőiben. A szentatya igen szigorú velük, csak este kapnak egy kis vizet, kenyeret. De megéri. Ha feloldozódnak, megint övék az országocskára való dézsma; attól majd kihíznak.

OTTÓ. A király is így okoskodik, mint te.

DONIZO. Van annak esze, uram. A legnagyobb kópé ő, aki imádkozó szülőktől született.

Matild és Adelhaid, Henrik anyósa, a jobb oldali folyosóról jönnek. Adelhaid fut előre, Matild kezét fogva.

ADELHAID *Donizóhoz.* Itt van már? *Feleletet sem várva, balra az ablakig megy s kipillant.*

DONIZO. Még nincs itt az órája.

ADELHAID. Csakugyan nincs... Remélem, nem lesz makacs, mert mi makacsok voltunk... Ó, Matild, ha Isten is ilyen szigorú lesz hozzánk az utolsó napon.

MATILD. A pápa szereti vődet. Henrik nem szeretette önmagát... *Ottó előrelép a kisasztal mellől, ahova félrehúzódott.* Lám, e nagy köpönyegben alig ismertem rá a mi új püspökünkre. Szegény halászok Ostiában, nem sokat látják a püspöküket.

OTTÓ. Az ember, grófnő, azért lesz Róma mellett püspök, hogy a világ végére is jusson legátus.

MATILD *Adelhaidhoz, Ottóra mutatva.* Egyik a mi kedveseink és keveseink közül. Úgy áll ő Gergely mellett, mint Hildebrand állott Sándor és Leó pápák mellett.

ADELHAID *elkottyantja magát.* Turinban azt mondják, Gergely mellett úgy csak asszonyok állnak... *Észbe kap.* A császárnőt hívják Ágnes kardinálisnak.

MATILD *kevélyen.* Nem törődöm vele, kit hogy hívnak. Akkor sem törődtem, amikor férjem, Lotharing Gottfried még élt, s az Alpok választották el ágyainkat.

ADELHAID *hízelgőn.* Ó, persze. Te mindig ilyen voltál, Bertámnak már leánykorodban téged példázthalak. „Ha te olyan tudnál lenni, mint Matild...” De ilyennel a nagy századok is egyszer-kétszer tisztelik meg maguk. Férjedbe azért engedte Isten a tört a legilletlenebb módon és helyen belészaladni, hogy az egyház a te özvegyeségedben nyerjen oszlopot... *Ottóhoz.* Püspök úr, együtt-könyörgőkre van szükségünk.

OTTÓ. Attól félek, nem segíthetek, grófnő.

ADELHAID *főlfortyan.* Matild! Hallod, nem segíthet? Kik voltak a szüleid, püspök, hogy úgy beszélsz, mintha minden reggel gyapjúinges császárt vezettek volna a küszöböd elé.

OTTÓ. Apám marne-i Chatillonnak volt ura, s bátyám a francia király istállómestere. Én azonban az Isten cselédje vagyok.

ADELHAID. S mint ilyen: gögös, megátalkodott, kemény? Megértem, ha a gyertyaöntők fiai barátruhába bújva Isten nevét emelik botul, mint Erlembard Rongyosai mindenki ellen, aki apjuknál jobb gúnyát hord. De te, francia főnemes?

MATILD. A Rongyosok a mi barátaink, Adelhaid. Nem szolgálsz a visszafogadásért könyörgő vődnek, rokonunknak, ha bántod őket... *Ottóhoz.* A német fejedelmektől jössz?

OTTÓ. Igen. Gergely pápa német főmegbízottja mellett ültem Triburban, ahol a királyt bűnbánatra kényszerítették.

MATILD. S most itt van. Egymás fertőzésétől is rettegő püspökök jöttek előtte, magános, vezeklő úton, s ő maga kétszer sírt már kapunk előtt, kiátkozott tanácsosai közt. Nincs esztendeje még, hogy levelét az arcátlan követek a Rómában zsinatozó egyházfők előtt a pápa szemébe olvasták, s az összeszaggatástól őket csak a testével fedező Gergely mentette meg. Azóta megismerte Henrik az átok erejét.

OTTÓ *jelentősen.* Nem úgy, mint kellene.

ADELHAID *idegesen.* Jaj neked, püspök, ha a pápa és a király közé állsz.

MATILD. Ne fenyegetőzz, Adelhaid. Gyerünk fel inkább, mint tegnap, a toronyba, ahonnan Reggióig belátni az utat. *Ottóhoz, indulóban.* Tudsz valamit a király ellen?

OTTÓ. Majd öszentségének... *A várnagyhoz.* Köpönyegemen víz lett a dara. Nem tudsz egy zugot, várnagy úr, ahol tűz lobog?

DONIZO. Grófunk több van, mint ágyunk. Hacsak a kancellár el nem fogad.

MATILD. Vezesd csak hozzá, Donizo. Mi meg, Adelhaid, gyerünk. *A két nő, kézen fogva, a toronylépcsőn fut fölfelé.*

DONIZO *belöki a kancellár ajtaját, s előreengedi Ottót.* Ez az... A kancellár a clunyi apáttal jár; ők tárgyalnak a két fal közt, a Henrik embereivel... A tűz bizony pislog csak, de fát talál sz mellette... A láb ad szárítsd először; az ember a hűlést a sarka felől kapja, a gutát az orrából... *Kijön s még beszél az ajtón.* Tudod, uram, én sem bánám, ha ez az Adelhaid nem kapná meg az öt püspökséget... Tőlem akár minden reggel idejöhet e pernahajder király... az én szívem elbí rja. *Észreveszi a pápát, az apátot és Pétert a bal oldali lépcsőbolt alatt; becsapja az ajtót, s a lépcső felé sűrű laudeturokat hányva, a jobb oldali folyosóig szurkol, s gyorsan eltűnik.*

GERGELY. Egy napot csak böjtöljenek és imádkozzanak.

HUGÓ. Nem fiatal emberek már, a fáradtság a hegyeken át tömlöc és koplalás nélkül is megtörte őket. Kíméld a lángot, amelyből természetből is fogyóban az olaj.

GERGELY. Az örök élet nem lesz oly kegyelmes hozzájuk, hogy az én kezemben lobbantsa el őket, ahol kövér étel és ital s a napot betöltő imádság Isten és Szent Péter elárulására nem fűtheti őket.

HUGÓ. Siegfried, a mainzi, nagyon törődött.

GERGELY. Nem először jött át az Alpokon. Márton-napkor múlt egy éve, oldottam őt fel, s januárban Wormsban már Henrik kitesztott tanácsosaival találta őt a legátus. Gyógyíthatatlan hűségtrörök, szentségárulók, paráznák, ha az átok elveszi körülöttük a levegőt, lábuk előtt hozzák az orruk trónszékükhöz; de mihelyt az egyház bocsánatából fejek lehetnek megint, holott lábának is botlók volnának, azt nézik, hogy lökhetnék le gyeplőnket magukról. Hallottad ezt a Wernert? A nyárssal mentegeti magát, amit Wormsban, tévesztő másolók módjára a tulajdon aláírása alá tett, jelezve, hogy nem érvényes.

HUGÓ. Ember.

GERGELY. A vértanúknak el kell fordítaniuk arcukat a világról, ahol a vérükkel fölállított egyház már püspököket is csak fegyverrel s átokkal képes törvényre szorítani. Amíg Henrik császár, ennek a mostani úgynevezett királynak apja élt, legalább kétfelől szorultak. Akinek az egyház ölen szűk volt, a hatalom szoros markába futott. A te keresztfiad az Alpokon innen s túl minden latorságnak cinkosa s felbujtója lett.

HUGÓ. El van határozva, hogy életet cseréljen. Tegnap s tegnapelőtt mezítláb állt a jégen, király létere.

GERGELY. S Szent Péter olyan együgyű legyen, mint a mesebeli kölyökkecske, aki az elváltoztatott hangú farkast is beengedi, ha fehér szárt teker benyújtott lábára?

HUGÓ. A szívek töredelmébe csak Isten lát bele. Nekünk a száj töredelmével kell beérnünk.

GERGELY *hevesen.* Szóval a pápát minden lator megfoghatja a bűnbánat kényszerével, csak egy gyapjúingbe s talpa hidegébe kerül... *Péterhez.* Mit végeztél az embereivel?

PÉTER. Megígéri, hogy a tőled nyert határidőn belül a német fejedelmek vádjaival szemben bíraskodásodnak aláveti magát.

GERGELY. S a kíséret?

PÉTER. Ő maga állít kíséretet melléd, s ha a németországi tanácskozás akármelyiktek gondja miatt késést szenvedne, az idő őt kötelezettsége alól fel nem oldja...

GERGELY. Írásba vetted ezt?

PÉTER. Eskü formájába... *Az asztalról egy iratot nyújt át Gergelynek.*

GERGELY. És Milánó? Vállalja-e teremtményének, a Rongyosainkat sanyargató Tebaldnak az elűzetését? S hogy többé nem ad, mint lóra lovast, a szegény népre püspököket választás és Szent Péter engedélye nélkül?

PÉTER. A lombárdokat jobb kihagynunk, az ő megátalkodottságuk a király esküje meg nem köti.

GERGELY. Henriket sem a magáé... Öt nap múlva, Mária megtisztulása ünnepén Augsburgban kellett volna lennem; s egy fejeivel felém forduló birodalom előtt ítélkezni. Az méltó lett volna Szent Péterhez. Itt csak nevetséget aratok, hogy vén létemre egy alakos fiú is megejt.

HUGÓ. Jobb megejtenni, mint megejteni... Magad kívántad, hogy a Szentlélek Henrik szívét töredelemre bírja.

GERGELY. A Szentlélek, de nem a föllázadt szászok.

HUGÓ. Én magam sem sajnáltam a királyhoz föl a Rajnán az utat, s csak téged tolmácsoltalak, amikor arra bátorítottam, kérje feloldozását. Most, hogy átkod a pártos németek közt a remélnél nagyobb táborat támasztott ellene, helyes-e szorultságát kihasználni, s amit előbb általam az ő bűnbánatának ígértünk, fellázadt grófjai közül a svábnak vagy a szásznak adni. Nem éri-e el még e király, aki Triburban katonái közt állván nagyjainak megkövetésére tett ígéretet, e nagyokat, akik csak azért nem taszították le őt, mert egymástól sajnálták a királyságot? Az átok elvégezte a maga művét a világban, s a kereszténység elégtétellel hallja majd, hogy aki az egyház kulcsát őrzi, a leghatalmasabb királyt is könnyező zörgetővé teheti az átok kulcsfordulásával...

PÉTER. Körül Európában a régi világhoz a kereszténységgel hozzáragasztott népek, a századunkban fölmagzott brit, dán, lengyel s magyar királyok, e várudvartól fogják megtanulni, kinek a keze után nyúljanak a művelt világ pereméről.

HUGÓ. Mi, akik az igének s nem magunknak akarjuk a világot alávetni, ennél nagyobb elégtételt Istentől bűn nélkül nem követelhetünk.

GERGELY. A mondataid erősebbek nálam, Cluny, de a jövőt az én szorongásom érzi jobban. *Fölv teszi az asztalról az írást, nézi.*

OTTÓ a kancellár szobájából jön, most már köpeny nélkül. Amikor kilép, Péter áll hozzá legközelebb; azt is szólítja meg. Betörtem a szobádba, kancellár testvér. Az Alpok hidegét kapod mára hálótársul. Észreveszi a pápát. Atyám, azt mondják, a kizárt püspököket leckéztetted.

GERGELY megöleli a kézcsókra térdeplőt. Engem leckéztet Cluny, a közanya... Isten hozott, fiam. A világban olyan kevés a buzgalom, hogy ami megmaradt, mint jó sólymot, agyon kell hajszoznunk... Magad jöttél?

OTTÓ. Néhány veronai fegyveressel. Bujkálni kevés jobban tud.

GERGELY szemrehányón. Úgy látszik, a fejedelmek is ezt tartják odaát.

OTTÓ. A fejedelmek hódolatuk küldik az apostolnak.

GERGELY. A hódolat még nem kíséret. Ők lássák, mit mulasztottak. Én nem néztem korom, sem a sokféle nyilallást, köszvényt, csúzt, csontjaim lármás vendégeit, egyedül a dátumot, melyen Máriával Germániának is tisztulni kellett volna közbajától. Nem ismertél volna rá ez útra, melyet a hegyekbe a deres Tiberis tör magának; a beszorított vadaktól kellett a grófnő nyilasainak előttünk megtisztítani. - De hiába volt kész a sajgó testű, hogy inkább vérét folyassa el, semhogy az odaát várakozók késedelmesnek tartsanak. Németország rest volt

kocsit küldeni doktoráért. Hol maradtak, akiknek a síkságon át kellett volna vinniük? Modenában három nap vártam rájuk, míg Henrik az ő fölkörmözött bűnbánatával ide nem szorított.

OTTÓ. A kemény évszak megállította a hírt; az emberek azt hitték, az idő is a tűzhöz húzódott, mint ők, fagyott sarkát melengetni. Senki sem tudta, elindultál-e. Amikorra Veronából kiszálltunk volna érted, egész Lombardia fegyverrel volt teli, s a bosszús püspökök palánkjai alatt senki sem mert érted az Isten s a világ előtt felelni, amíg a helyzet meg nem tisztul.

GERGELY. Itt hagyatok Henrik és az Appenninek közt. Ha Péternek legalább egy hű lánya s ez a kőszál, nincsenek: még egy kaput sem találok, melyen a bűnbánó királyt beereszthetem... Ha nem volnék Szent Péter helytartója, egy öreg, ide-oda hányt embernek tarthatnám magam, aki mint a vásárosok, védnőkre szorul, s rablóktól fél. De Németország lássa: ma meg kell nyitnom előtte a kaput.

OTTÓ. Azt a kereszténységnek kellene megfizetnie.

HUGÓ. Vigyázz, testvérünk. A király bűnbánatot és igazságot ígér s kíséretet a hegyeken át.

OTTÓ. Németország pedig a pápát várja, hogy ő, aki a hűség köteleit átkával eloldotta, s az alattvalót a királytól eltiltotta, ítéletével most Krisztus helyett forrassza össze, amit széttagolt. Németországnak nem kell Henrik.

HUGÓ. Ha az egyház visszaveszi, az ország nem pörölhet Henrik és Ágnes fiával.

OTTÓ. Azért nem szabad az egyháznak visszavennie.

PÉTER. Vigyázz, testvérünk. A király ma még gyapjúingben jön, de ha akarja, lesz neki e kőszál ellen fegyverese is.

GERGELY *fölgyúlva.* Én nem bánom. Ezerszer inkább páncélosan. *Ottóhoz.* Mondd, fiam...

OTTÓ. A németeknek olyan király kell, aki nem ugrik, mint ez, Róma és az Alpok közé, bandita püspökökkel és képmutató bűnbánattal állni el Szent Péter útját a hegyen túli népek felé. Az új keresztény királynak biztos országutat kell csinálnia alázatából, melyen az együgyű lélek és Szent Péter szabadon kereshetik egymást.

HUGÓ *megbotránkozva.* Új király? Az egyház szerelme pártütők barátjává ne legyen.

OTTÓ. Bocsáss meg, atyám, ha én figyelmeztetlek, Cluny unokája a családfőt! Nemcsak Milánónak vannak Rongyosai... A szegénység, kinek e föld nemcsak a tanítás, de kényszerűség szerint is siralomvilág, melyből megváltást csak a halál küszöbe ígér, egész Németországban, de különösen a sváb vidéken, az új reformált apátságokra néz, s a Clunyból kiszakadt szerzetesség körül gyermetegmód, mint Erlembard Rongyosai, családja körében, földjén, iparában, maga is szerzetesként készül a jobb világra. Az új Hirsau körül egyszerű falvakat láttam, annyi hű kereszténnyel, amennyi a ma élő világ minden püspöke nem ad ki halála óráján. Hagyhatjuk-e, hogy Henrik ezekre is bitorló Tébaldoakat ültessen, s egy ember miatt a Pataria szenvedéseit tanulja meg a nagy lelkét hitébe vető Németország?

GERGELY. Hallod ezt, Cluny?

OTTÓ. A sváb gróf s mások türelmesek a mi testvéreink iránt. Maguk is társaságba álltak össze, s Szent Péter barátainak nevezik magukat. Mint a lovagok, akik hazából a Pireneusokon át a mórok ellen szállnak, ők is örömet kötnek a kereszténységért fegyvert, mihelyt az egymás ellen böszítő álkirályt átkod egészen eltaposta.

HUGÓ. Taposni akarsz hát, s nem igazságot tenni.

OTTÓ. A Szentföld Henriktől sosem remélhet. Előbb hányja ő ki a goslari alvókat sírjukból, mint hogy Krisztus sírjának legyen lovagja.

GERGELY. Igaz, igaz. Nemhiába adta országod a legméltóságosabb templomokat s a legszilajabb leventéket. *Megöleli Ottót.* Hadd fogjak tüzet tőled, ez a kétnapos sírás egészen eláztatott. *Clunyhez.* Azt üzenem keresztfiadnak, hogy Augsburgban vagy másutt, ahol a vádtevő német nagyok... *Nem folytathatja tovább, Adelhaid és Matild izgatottan jönnek a toronyból.*

ADELHAID *sikoltva.* Jönnék... Itt az egész csapat, mint tegnap s tegnapelőtt. A szél sem riasztotta el a királyt. *Az ablakhoz fut.* A többi bűnbánó közt jön a szembefűtt darában. Itália elfelejt a szokatlan évszakon csodálkozni; ez a szilvakék király túltesz mindenben, ami meglepőt évszakok teremthetnek. *Matild az ablakhoz áll, s zokogni kezd.*

HUGÓ. Csakugyan itt van; középu a töredelmesek; oldalt s mögöttük, távolabb a kiátkozottaktól, a prémbé burkolt közvetítők.

OTTÓ *maga is az ablakhoz lép, s kissé megrendülten visszahőköl.* A királyné is ott van ura mellett. Gondolod, hogy így jó Reggiótól?

MATILD. Amennyire a toronyból ellátni, ugyanígy hozta őket kiátkozott csapatjukban a hómező.

OTTÓ. Megfogyott Tribur óta; ott még ruganyosan állt a fejedelmek előtt, mint egy játékot és ragadozást egyaránt tudó párduckölyök... Most nemcsak a haja ősz a dértől, az arca is öreg.

ADELHAID *felsikolt.* Jézusom, Berta. A királyné majdnem elbukott... Szegény leányom, lettél volna inkább valamely földetlen lovag felesége, mint a nagy és szent Henrik császár fiáé.

HUGÓ. Belül értek a falon. Itt a kapu és a külső falak közt kissé védettebb a tér, a szél átengedi őket a hidegnek.

ADELHAID. Tegnap egy óránál többet álltak így... Most megverte a kaput. *A pápát fogja.* Gyere, uram és nézd...

OTTÓ *elállja útját.* Ne tedd nehezebbé az atyának, amire őt nem kemény szív vagy napi sérelem, hanem a kereszténység üdve kényszeríti szíve ellen.

DONIZO *az udvar felől.* A király itt van és zörget, grófnő.

MATILD. Ne hozzám szólj, enyém csak a kapu, a nyitás a pápáé.

GERGELY. Ha a kapu győzi a zörgetést, az aggastyánnak is győznie kell.

DONIZO. A kaput vaspántokban két óriási szálfá tartja; de a várban időző vendégek minden ablakot megszálltak már, s el vannak szánva rá, hogy kétszer annyit zokogjanak, mint tegnap... Mind téged kérdez, merre vagy.

GERGELY. Egyet se engedj ide. Nem tűröm, hogy Szent Péter elhatározását egy sírásra és panaszra érzékeny aggastyán fülén ostromolják. Matild, parancsold meg, hogy az alabárdosok...

MATILD. Eredj, Donizo, s kérd őket, ne tolaodjanak a lelkiismeret és gazdája közé. *Hogy Donizo elment.* De tiltsd meg nekem is, atyám, hogy ostromoljalak, mert szívem el van szánva rá, hogy egy második Henrik gyanánt sírjon és dörömböljön elhatározásodon. *Odavonja a pápát az ablakhoz.* Látnod kell őt, és nem szabad emlékezetedben lakó botlásait és vásottságát nézned, amíg ő töredelmében könnyezik.

ADELHAID. Öklével veri az ajtót, s fagyott borostájára hullanak könnyei.

HUGÓ. Fél Európa látja őt. A szemközti folyosón Canossa vendégei: köztük Welf, a bajor, s lenn a zarándokok mögött érdemes urak: egy Vecelli kancellár.

PÉTER. Az emberiség emlékezetében ez a kép valóban benn marad.

MATILD. Nézd keskeny lábát, mely nem ismert eddig, csak lovagsarut, szederjes sebekkel kéri a bebocsátást.

GERGELY. Asszony vagy. Sebes tag s az elemek kínozza bőr előbb bír részvétre, mint a heg után sóvárgó lélek s a sarkantyús Istentől agyonsebzett felelősség... Én nem fázom, és nem égek talán úgy, mint abban a szederjes lábban a frank királyi vér? Öreg testem nem cserélné el a kívülről tépő szeleket ezzel a belülről égő hanggal, mely tiltja, amire hajlanék? Hát azt gondolod, nem látom én is, akit ti s azt is, kit ti e fiú mögött hiába kerestek: a császári koronát fátyollal cserélő anyát?

MATILD *kap rajta.* Barátnőnk, Ágnes császárnő szemével.

GERGELY. Ő és minden anyák és minden angyalok szemével... Magamon érzem mindnyájuk tekintetét. De aki ennyi ideig hordta az egyház gondját... Hiszen már az ötödik pápa vagyok én magam, ki alatt ez a nagy, Ágnesnél is szerencsétlenebb anya, az egyház, gyengeségemre bízta világtalan útját, s nekem, ki tengeren túli zarándok szerettem volna lenni vagy Isten csendjében hangtalan barát, rablókkal, vadállatokkal és hamis vezetőkkel kell gyűlölködnöm török, vermek és cselek közt, minőket vásáros zsidó vagy katona nem talál... Én tudom már, mi után mi jön. A hosszú gyakorlat a szentek jóstehetségét másolja bennem, s mint égaljból gazda az időt, e bűnbánó királyból is véres történelmet jövendő előérzetem... Matild, lányom, ki annyszor mérlegeltem velem egy-egy vérrokonokat törvény ellen kötő nász vagy a vad Csehországban a szegény barátoktól elragadt birtok kicsiny ügyét, hiheted-e, hogy e legnagyobb...

MATILD. Ha szabad a tanítványnak tanítania, atyám, van egy határ, ahol a mérleg elveszti jogát, s az embernek csak az égiek mutatóujját szabad keresnie. Mit mérlegeled te: mit hogy jobb csinálnod, Augsburgban mit nyerhetsz s Canossán mit veszthetsz el, mikor az átkodat magáévá tevő Isten, mint a nyulat a hajtó, a királyt kegyelmed nyila elé téríti. Az ujj, mely e síró, kapud verő rokonban most megbocsátást követel, mint bogarat százszor elnyomhat, mielőtt a német fejedelmek közé érsz, kiktől mérlegelésed az egyháznak több hasznot remél. S még ha valóban annyi álnokság bújik is meg ennyi forró könny mögött, amennyit én asszony, rokon s keresztény, el nem képzelhetek, lehet-e gyanakvásod a bíró, ahol ily rendkívüli jelenésben Isten mutatja meg felemelt kezét?

GERGELY *mellét veri.* Az Isten ujjá itt van; s titeket az Antikrisztus vesz meg látványosságával. Értsd meg, én szeretem Henriket...

ADELHAID *ráveti magát.* Őt nézd akkor, atyám.

PÉTER *az ablaknál.* Valóban hihetetlen, hogy álnokság így tudjon töredelmet játszani.

MATILD. Bízunk benne. A gonoszság végre is a gonosznak legnagyobb baj.

GERGELY. Én tanítsam nektek, megszáradt pap, az ember színváltó gyengeségét? Ma zokog, mert kicsípte arcát a hideg... *Körülnéz a rosszálló hallgatók közt.* Te szólj, Ottó, add akaratom alá a karod, mintha béna apádat támogatnád.

OTTÓ *csendesen.* A király megkaphatja a föloldozást, de nem ott, ahol ő veti magát Péter útjába, hanem ahol Péter szólítja maga elé.

GERGELY *levegőért kapkodva.* Igaz. Augsburgba akarok menni. Ha megbánta bűnét, nyisson utat, s próbálja ki az ökörbőröket az Alpok túlfelén is.

HUGÓ. Gondolod, hogy ha Canossa s a belészorult világ még egyszer gyapjúingben látja őt innen visszamenni, e hajlékony, gőgös szívben lesz más, mint gyűlölet s bosszúvágy? Nemcsak király, ember is... Odavetheted őt a mellében föllobbanni kész kárhozatnak?

MATILD. Elbocsátotta kiátkozott tanácsosait.

ADELHAID. Szökött kardinálisod, az arcátlan Wibert biztatta fel őt Mainzban is.

PÉTER. Most abbahagyja a zörgetést; téován néz kíséretére s föl az ablakokra.

ADELHAID. Jaj, ha visszafordul... Engedd meg, hogy kiintsek neki. *Föl akarja tépni az ablakot.*

GERGELY. Vissza onnan... *Ottó és Péter Adelhaidot visszahúzzák.*

ADELHAID. Jaj, jaj, Henrik. *Matild átöleli s vigasztalja.*

HUGÓ a pápához. Gondold meg, mit teszel. A világ nem azt fogja mondani, hogy Gergely fülét az egyházanya érdeke tömte be. Pártossággal vádolnak majd, s érzelmedben keresik az okot.

GERGELY. Nem törődöm velük. Énvelem az Isten közvetlen beszélt idáig. Mint ködből a hajósok hangkürtje, úgy hozta hozzám parancsát a lelkemben lakó homály. Ha ezt a hangból való kezet én egyszer eleresztem, csak egy botorkáló öreg gyerek vagyok.

HUGÓ. Vigyázz, nehogy indulatod játsszon meg.

GERGELY. Az indulatom?... Én szeretem Henriket. *Hugó karját sebzetten megragadva.* Te is azt hiszed, hogy a hang, melytől vezettetni akarok, belőlem s nem túlról jön?...

HUGÓ. Az ember sohasem lehet elég vigyázó az indulattal. Kiüzöd, mint sérelmet, és vissza-jön, mint hivatás. A legszentebb csatornákon.

GERGELY megrendülve. Te ezt gondolod? *Kitör.* De ha ez igaz, akkor én rosszabb vagyok a paráznánál, aminek Tebald s a letett bíborosok festettek Wormsban. Ha én mindent magamból s magamért, Isten beleegyezése nélkül...

DONIZO a lépcső felől. Uram, az alabárdosok nem akarnak tovább papokkal és nőkkal birkózni. Henrik fölzavart minden könnyet, ami e kőszálon készenlétben állt.

GERGELY. Hagyjatok... *Hugóhoz.* Ha ezt a fiút nem Isten, hanem az én dühöm sanyargatja itt...

HUGÓ. A világ úgy érti, s te, mint keresztény, kételkedni tartozol.

ADELHAID eléveti magát. Könyörülj.

MATILD mellé térdel. Ne kínozd tovább magad, őt s bennünket.

GERGELY. Egy Antikrisztust csináltok belőlem könnyeitekkel... Ottó...

OTTÓ. Csak magadban és az Istenben...

GERGELY. De mit mond az Isten?... Már engem is összezavartok. Ó, édesanyánk, sancta ecclesia, kire bíztad magad? Mily gyengécske öregre. *Félretolja a könyörgőket, akikhez most már az udvartorokból előzőnlők is elegyednek.* Engedjete Istenhez, s ti is imádkozzatok értem. Matild s te, hajdani apám, Clunynk apja, ti mind, meghagyom nektek. *A cellájába rohan, s a színnel szemben álló kereszt alá esik. Az udvarról és az oldalfolyosóról is mind többen rohannak elő. Péter visszainti őket.*

PÉTER *a tolakvókhoz. A pápa imádkozik. Mindenki némán áll. A Cluny apát, Matild, Adelhaid s mögöttük többen térdelnek.*

EGY PAP *az ablaknál csendesen. Henrik újból sír. Hogy van még könnye.*

Ugyanakkor a kereszt alól is felhangzik a pápa görcsös zokogása.

GERGELY. Krisztus, Péter s ti előttem, Szent Nagy Gergely... gyenge bűnös.

Azután megint csak a zokogás hallatszik, Matild, Adelhaid vele sírnak.

HUGÓ *lassan fölemelkedik, a cella ajtajához megy, s fél kézzel visszaint. Matild az intést felfogja, s továbbadja Donizónak.*

MATILD *halkan. A kaput.*

TÖBBEN *utánamondják. A kaput.*

DONIZO. Igenis, a kaput.

ADELHAID *térdepléséből fölugrik. A kaput. Elsikoltja magát. Henrik, Berta, a kaput. Az ablakhoz rohan s föltépi. Henrik, Berta. Többen mögé rohannak, mások a Cluny karján kilépő s az udvar felé tartó pápa elé vetik magukat, s kezét, csuháját csókolják. Közben még mindenki a „kaput” szót ismételve, mások a „Henrik”-et.*

PÉTER *fölemeli az asztalról az iratokat, Ottóhoz. Viszem az esküt. Csak a visszafogadás van benn.*

OTTÓ. S a királyság?

PÉTER *vállat von. Fejedelmeidnek hagyunk jogcímet, csak kardjuk legyen.*

A tömeg a pápát valósággal lesodorja a lépcsőn. Ottó és Péter is közéjük keverednek, nagy üdvlárma közt lemegy a

Függöny.

HARMADIK FELVONÁS

A pápai magánkihallgatásra rendelték váróterme a Lateránban. Ne gondoljunk a reneszánsz-kor hatalmas fogadóhelyiségeire. A Lateránt ugyan még Nagy Konstantin építette, de a középkori átalakítások elaprózták, megváltoztatták a régi szalákat. Ebben a helyiségben is a lapos és elég magasan vont mennyezet táblás beosztásán kívül csak a padló kitöredezett, rosszul toldott mozaikja mutatja a római építményt, a kopár, meszelt falak, a hajlott ablak, sötét faajtó Gergely századára vall. A szín jobb felén néhány lépcső vezet fel a pápai lakosztály ajtajaihoz, melyek mögött az első felvonást játszották. A háttér egy egyetlen téglaszlop vagy inkább pillér két félre osztja, jobbra lejáró a földszint és a lateráni templom felé, néhány süllyedő lépcsőfok után a lejáró fordul, úgyhogy a tekintet útját két achátablakos lépcsőfal zárja el. A pillértől három-négy méternyire balra még egy pillér, a kettő közé sötétbarna lóca van iktatva, egyetlen támlátlan deszkalap, a lóca fölött elég alacsonyan feszület. A szín balfelén keskenyebb achátablak, mögötte erős, tavaszi sugárzás, melytől a váró különös, sárga világosságot kap. Az ablak előtt apró oldalajtó. A helyiség tere teljesen üres, a várakozók lócáján kívül semmiféle bútor sincs benne. A felvonás kezdetén csak két lehorgasztott fejű alak van a színen; a lócán ülnek, s durva olvasót morzsolgatnak. A böjti zsinatra dorgálásra förendelt főpapok; Rajner francia püspök, Odilo német apát.

FRANCIA PÜSPÖK *leereszti az olvasót, s oldalt pislant az imádkozó társra; az magán érezve tekintetét, leereszti az olvasót, s várakozón néz maga elé. A püspök megint motyogni kezd, most az apát fordul egészen feléje. Végre mind a ketten egymást nézik, sarujukkal csoszognak. A pillér mögé szorult apát kicsit előrehajol, hogy a pápai cella ajtajára lessen. Soká ereszti ki őket.*

NÉMET APÁT. Legalább egy órája benn vannak.

FRANCIA PÜSPÖK. Pedig nem is ülnek itt, mint mi, hajnal óta.

NÉMET APÁT. Valami követek. A követek mindig előbbre kerülnek.

FRANCIA PÜSPÖK. Tegnapelőtt egy szaracén követség miatt vetettek bennünket hátra. Egy hete ülök itt hajnaltól, minden zsinatnapon.

NÉMET APÁT. Én is. Hisz tudod, testvérem.

FRANCIA PÜSPÖK. Azt hittem, ma végre sorra kerülünk. Húszan kezdtük, s a többiek mind voltak már előtte. Az ördög hozta ezt a két németet. Lenn összeül a zsinat, s bennünket megint elhalasztanak... Ugye, németül beszéltek egymás között?

NÉMET APÁT. Nyelvük után szászok voltak.

FRANCIA PÜSPÖK. Inkább ugatnék, mint hogy ezen a nyelven beszéljek... Te is német vagy, ugye?

NÉMET APÁT. De sváb...

FRANCIA PÜSPÖK. Idézett te is?

NÉMET APÁT *bólint.*

FRANCIA PÜSPÖK. Amióta Henrik király ökörbőrben csúszott le a Monte Cenisről, divat lett a Rómába járás. Az Alpokon több számadásra vont pap mászkál ide-oda, délre-északra, mint kereskedő vagy zsidó. A rablók már nem is bizánci selyemre vagy levantei fűszerre vadásznak, hanem misekelyhekre és püspöki ruhákra.

NÉMET APÁT. A rablók még hagyján; de az otthoniak. Kigazdálkodják az embert mindeneből.

FRANCIA PÜSPÖK. Engem a tulajdon kanonokjaim jelentenek fel évről évre. Már a harmadik zsinatra hívott fel büntetésből.

NÉMET APÁT. Leesküdted?

FRANCIA PÜSPÖK. Először. Akkor azzal rágalmaztak el, hogy püspöki földeket ígértem oda a beiktatásomért ingyen zálogul.

NÉMET APÁT. És most?

FRANCIA PÜSPÖK. Most a boldogult Sándor pápa írásával zaklatnak. Azt állítják, hogy az őket illetőből elégítettem ki Eduárd lovagot.

NÉMET APÁT. Ki az az Eduárd?

FRANCIA PÜSPÖK. Éppen az, aki a beiktatásomat szerintük fegyveres fenyegetéssel erőltette ki, s akit a pápa azóta holmi kereskedők feljelentésére kiátkozott.

NÉMET APÁT. Szóval kiátkozottakkal érintkeztél.

FRANCIA PÜSPÖK. Mit tegyek, testvérem, ha a vára ott lóg a székesegyház fölött, s őszenése a követeléseiből ki nem átkozhatta.

NÉMET APÁT. Ez a kiátkozás a legnagyobb szerencsétlenség. Nálunk Németországban a jobb emberek közül minden második ki van átkozva. Nekem is az a bűnöm, hogy kiátkozottakat temettem el keresztény temetőbe. De a gonosz reichenauiak, hidd el, bosszúból jelentettek fel, mert az apátjukat... *Ijedten az ajtóra pislant.* Mit gondolsz, rossz jel az, hogy utoljára maradtunk?

FRANCIA PÜSPÖK *behúzza a fejét a válla közé.* Hát...

NÉMET APÁT. Azt mondják, rettenetes szeme van. A bűnbánók úgy jöttek ki tőle, mint megvert diákok. *Súgva.* Igaz, hogy titkon varázsolni is tud?

FRANCIA PÜSPÖK *ugyanúgy.* A Szilveszter pápa könyvei nála vannak. Az nagy varázsló volt; még csillagvizsgálót is építtetett. Nem gondolkoztál róla, hogy amióta ebből a Gerbertből II. Szilveszter pápa lett, pedig nyolcvan éve már, a pápaságot a bűvészmester után mindig az inas örökli?

NÉMET APÁT. Mint Sándor után ez a mostani Hildebrand.

FRANCIA PÜSPÖK. Az ám. S Leó után Sándor.

NÉMET APÁT. De hisz ez borzasztó. Isten ilyesmit nem engedhet... Bár én is hallottam, hogy vidéki birtokáról a Lateránba jövet kinn felejtett valami könyvet. A szolgál, akit érte küldött, kíváncsian olvasni kezdett benne, s azon szóra két ördög jelent meg neki. A falakig kergették, szolgálatukkal kínálva, s ha eszébe nem jut egy ördögűző ige, a városba is bejönnek vele.

FRANCIA PÜSPÖK. No látod. S Matild? Elgondolható, hogy olyan derék fiatal nőt egy ilyen pokolra szabott öreg varázslat nélkül megejtessen?

NÉMET APÁT. De bizonyos ez?

FRANCIA PÜSPÖK. No hallod... Ágnes, a császárnő is, míg élt... Ezekkel beszélt meg bujálkodás közben mindent. A császárnő abban halt meg, hogy a fia ellen vért vett tőle...

NÉMET APÁT. Akkor nem csodálom, hogy reszketnek bemenni hozzá. Szívesen hoztam volna néhány aranyholmit. De mondják, hogy a bambergi püspököt azértátkozta ki, mert mint valami ötvös, egész kincstárral jött bűnbocsánatra.

FRANCIA PÜSPÖK. Szamár volt. Rossz marokba nyomta a bánatpénzt.

NÉMET APÁT. Gondolod, van, aki elfogadná?

FRANCIA PÜSPÖK. El ne áruld senkinek... Péter, a kancellár. *A pápai cellák felől épp jön, akiről beszélt. A két pap maga elé kapja olvasóját.*

PÉTER szétnéz a teremben, észreveszi a pillér mögött kuksolókat. Hát ti? Rajner testvér s te, apát uram?

FRANCIA PÜSPÖK az ajtóra mutat. Azokat várjuk; kétszer végigmentem az olvasón, amióta...

NÉMET APÁT. Attól félünk már, hogy itt felejtettek bennünket.

PÉTER. Az bizony meglehet, ekkora órában. Tudjátok, hogy ez az utolsó zsinati délelőtt.

FRANCIA PÜSPÖK. Épp ezért kellene nekünk is végeznünk. Ti ittvalók nem tudjátok, mibe kerül Rómában a kvártély; aztán a kíséretet sem eresztethetjük szélnek. *Jelentősen.* Azért kértelek...

PÉTER. Ezt az egy napot ne sajnáld, testvérem. *Célzással.* Szántsándékkal sem segíthetné az ügyedet senki jobban, mint hogy a zsinat végére halasztja. Amit öszentsége ma el nem mond zsinati hatállyal, a jövő bőjtig megint nem mondhatja.

FRANCIA PÜSPÖK. S azt gondolod, az ő nagy gondja árnyában a mi kis ügyünk...

PÉTER mosolyog. Olyasformán. A pápa ma országokban gondolkodik, s nem szórhatja el egész haragját Orléans-ra.

FRANCIA PÜSPÖK. Kik ezek ott benn?

PÉTER. A Rudolf király követei.

NÉMET APÁT. Ők azok? Azért beszélnek hát szászul maguk közt. A szolgám, aki az élelmet szerzi be számomra, azt mondja, teli az egész Róma német követséggel. Tíz kocsmára való kitelt a kísérő fegyveresekből és szolgákból.

PÉTER. Mind a két király képviseltette magát a zsinaton.

NÉMET APÁT. Henrik is?

PÉTER. Ő is, csak kérdés, hogy a zsinat elé kerülnek-e?

FRANCIA PÜSPÖK. A Rudolfé s a Henriké is... *Az apáthoz.* Bele kell zavarodni, testvérem, a ti országotokba. Nem hiszem, hogy volna Franciaországban ember, a pápai legátuson kívül, aki meg tudná mondani, mit tartson erről a ti Henriketekről s Rudolfotokról. Amikor először hallottuk emlegetni ezt a Rudolf királyt, azt hittük, valami cseh vagy polyák, vagy hun király, aki a birodalomba most vétette fél magát. Később halljuk, hogy azonos a sváb herceggel, s a birodalom közakarattal tette meg királynak. No, akkor Henriknek meg kellett halnia, bizonyára meghűtötte magát Canossa alatt. De nem: Henrik él, s az is királykodik. Furcsa ország lehet két királlyal.

NÉMET APÁT. S ha csak király lenne kettő, de minden törzsnek két hercege, s minden püspökségnek két püspöke; nemsokára a templomi dékánok és az adószedők is meg lesznek kettőzve a legkisebb faluban is.

FRANCIA PÜSPÖK. Hogy történhetett ez? Nem békélt meg a pápa Henrikkel Canossában?

PÉTER. Őszentsége visszafogadta Henriket az egyházba, de nem ültette vissza a trónra.

FRANCIA PÜSPÖK. Értem. Ahogy a sens-i püspököt: az átok alól feloldotta, de a püspökség egy clunyi baráté lett.

PÉTER. Nem egészen; mert Gergely pápa Rudolf választásához sem járult hozzá.

FRANCIA PÜSPÖK. Szóval van két német király, s voltaképpen egy sincs. De hát...

NÉMET APÁT. Ez az; ebbe bele kell bolondulni. Miért nem jön át a pápa a hegyeken, s csinál ítéletet, ahogy ígérve volt?

PÉTER. Magatok tudjátok, hogy a hegyek egy püspöknek is milyen nehezen járhatók, hát még a pápának. Őszentsége át akar menni e hegyeken, s ítéletet akar tenni. De hogyan, amikor az átjárás a Henriké?

FRANCIA PÜSPÖK. Értem, verje le Rudolf Henriket, s ő majd átmegy, és ítél a javára. Ha pápa volnék, én sem tennék másképp.

PÉTER *mosolyogva.* Őszentségétől távol áll minden világias számítás. S ha most, hogy Rudolf Thuringiában győzött, a javára találna...

NÉMET APÁT. Győzött? Én nem hallottam.

PÉTER. A mostani februárban, amikor te már úton voltál.

NÉMET APÁT. Deo gratias. Tudod, hogy mi felsőnémetek mind az ő hívei vagyunk. Gondolod, hogy elnézi őszentsége nekem azt a néhány kiátkozottat? Halottak voltak, s testükön semmi bélyeg nem mutatta az egyház átkát. Ha segítenél rajtam, egyévi jövedelmemet...

PÉTER. Vigyázz, testvérem, nem Cadalusszal vagy Fehér Hugóval beszélsz.

FRANCIA PÜSPÖK. De nem ám.

NÉMET APÁT. Bocsássatok meg, nem gondoltam rosszra... A pogány vagy a kiátkozott normann ellen; azt akartam mondani.

Ottó és Rudolf követei jönnek a pápa cellájából; az egyik követ világi ember, a másik pap.

PAP KÖVET *Ottóhoz, kijövőben.* Te jobban ismered, testvérünk, az arcát. Meggyőztük?

OTTÓ. Őszentsége csak maga győzi meg magát.

VILÁGI KÖVET *nyersen.* Elég szégyen, ha nem mer barátainak a barátja lenni.

PAP KÖVET *megrántja a köntöse ujját.* Sss.

VILÁGI KÖVET. Kimondom én: mi zászlósúr létünkre afféle asszonyoknak való imádkozó társaságot alapítunk, s Szent Péter barátaiként luggatják a bőrünk, ez a Henrik meg minden püspökségből egy meggyalázott menyasszonyt csinál, s a leggazabb zsoldosait ülteti püspökül rá. Ha így megy, az utolsó gyertyatartót is beolvasztja hamarosan. Mi haboznivalója van itt Gergelynek? Mi, szászok, szívesen verekszünk érte, de ő se átallja kinyitni száját az igazságért.

PAP KÖVET *Ottóhoz.* Nyers ég alatt tanult meg beszélni, de nagyjából igaza van.

OTTÓ. A pápa ismeri a ti igazatokat; de a minden juh pásztorának nem szabad pártembernek látszani.

VILÁGI KÖVET. És Forchheimben? Ott miért hallgattak a legátusok? Te is ott voltál, de senki sem nyitotta ki a száját: hohó, ti zabolátlan szászok, te nordheimi Ottó, királlyá ne merjétek választani ezt a Rudolfot, öszentsége ezután álmódja meg, király-e Henrik vagy sem. Akkor minden épeszű ember biztatásnak vehette hallgatástok.

OTTÓ. A legátus nem akadályozta meg a választást, de a döntést a pápának tartotta fenn.

VILÁGI KÖVET. Szóval beugrattak. Mi nem mehetünk vissza, a pápa meg visszamehet.

OTTÓ nyugtalanul nézeget a Péter mögött báméskodó penitenciásokra; a világi követhez. Csöndesebben, lovag úr. Örüljete, hogy elsőül ugrottatok ki az igazság mellett, a pápa felelőssége vértjében nehezebben mozog, de odaér az ütközetre. *Péterhez, a számadásra rendeltre mutatva.* Kik ezek?

PÉTER. Az orléans-i püspök és Odilo apát, számadásra vannak rendelve.

OTTÓ. A zsinat előtt már nem beszélhettek, testvéreim, vele. Az apostol az imádságban kér erőt és tanácsot.

FRANCIA PÜSPÖK. Már a hetedik nap várakozunk rá.

OTTÓ. A tisztítótűzben hétszáz évet kell várakozni, amiért itt hét napot.

A két felrendelt a bal oldali kisajtón elhúzódik.

PÉTER kikíséri őket s visszajön. Azt hiszem, csakugyan tyúkpörben rendeltük Rómába őket. Ez az orléans-i püspök...

OTTÓ. Ismerem őt; rokonaim laknak Orléans-ban... Amíg utazik, nem lopja az egyházat legalább... *A követekhez.* Nem akartam előttük mondani, de az előérzetem, hogy öszentsége szívében elbillent a mérleg... Rendeletbe adta, hogy a Henrik követeit nem szabad sem ölé, sem a zsinatra bebocsátani.

PÉTER. Csakugyan? Ezt én sem tudtam.

PAP KÖVET. S gondolod, hogy az utolsó zsinatnapon?

OTTÓ. Én nem gondolhatok semmit öszentsége helyett.

VILÁGI KÖVET. Most még segítség nekünk öszentsége buzdítása. De győzzünk még egyszer úgy, mint Thuringiában.

PÉTER. A Henrik követei azt mondják, nem is győztetek.

VILÁGI KÖVET. Mit? Nem győztünk? Magam hánytam ki a fűszert és selymet a Henrik szekereiből.

PÉTER. De a cseh király a Rudolf lándzsáját ragadta el.

VILÁGI KÖVET. Az a rozsdás lándzsa! Ki tudja, a homályban hogy szerezte. Egymást sem láttuk a hóviharban. A király táborát azonban én magam vertem fel, s esküszöm, hogy arany és hús nélkül fordult vissza a thuringiai gyepon. *Ottóhoz, Péterre.* Úgy látszik, a frank kamaszhoz hűz.

OTTÓ. Vigyázz, a pápa... *A cella ajtaja nyílik, s valóban a zsinatra induló Gergely lép ki rajta. A két követ gyorsan eltűnik a háttér lépcsőin.*

GERGELY az elkotródók után néz; a két kardinálishoz. Morogtak?

PÉTER. A szász fűtt, hogy beugrattuk.

OTTÓ. No, nem egészen. Kissé nyers.

GERGELY *csüggedten.* Igaza van. A pápai szék, honnét az igazságnak elsőül s félreérthetetlenül kellene fölhasználnia, igenre és nemre választva mindent, mint a sújtó kard éle, jobbra-balra, a kétszínűség látszatában áll a tétova kereszténység fölött, s a pogányok hazug jósdáihoz illő szavakat ejt. Utólag bölcsnek bizonyulhatnak, de a várakozók szorongása fölött, hozzánk méltatlanok.

OTTÓ. Németország három éve várja döntésedet.

PÉTER. Illene-e mégis most döntenünk, midőn a szászok győzelmüket híresztelik? A világ azt mondaná, hogy igazságod az ő kardjuk mögött jár.

GERGELY. Az ő győzelmük s az ő kardjuk! A népek dicsősége ide-oda fut, mint két part közt a víz; most ez lyukaszt ki néhány páncélinggel többet, most ott ránt magával százakat egy meghorkant ló. Ha én kivonom Szent Péter kardját, nem az ő hóviharban való vagdalkozásuk indít meg, melyből szétfutva mindenik diadalt kukorít. Magából az ügyből, az imádságuk árva fonálán csüggő keresztény millióktól s a sugalló Istentől vártam, és várok most is. *Csüggedten elhallgat.*

OTTÓ. Ez a zsinatzáró nap a legalkalmasabb.

GERGELY. De ha az Isten hallgat... Hiába imádkoztam litániától szürkületig s most is könnyek közt a követek jelentése után... Ha hallok is valamit, lelkem zavara elnyeli üzenetét. *Kitörve.* Nincs egy ember a kereszténységben, aki segíteni tudna rajtam. Ez a Matild is. Futárokat küldött előre Terniből, hogy a zsinat utolsó napján ott akar ülni a világi nagyok közt, s nincs itt... Megmondtátok, hogy azonnal hozzám küldjék?

OTTÓ. Meg. Ha megérkezett volna, már itt állna.

GERGELY. Nem akarok addig a zsinat elé lépni, míg nem beszéltem vele.

PÉTER. Pedig a szokott óra régen elmúlt már.

GERGELY. Várjanak.

PÉTER. Hatvanöt püspökön s Róma népén kívül több száz világi úr tömte meg már a San Giovannit. A templom környékét reggel óta, mint kotló varjúcsapat, üli meg a nép.

GERGELY. Csak nem vágok Isten szavába, mivel ők türelmetlenek. Menj le, és imádkoztasd őket. Mondd, a pápa is több világosságért imádkozik. Ha pedig sehogy sincs nyughatnékjuk, énekeltesd velük. A franciák úgyis elbázzák magukat az ő új énekeikkel. Énekeltesd Szent Ambrust. *Péter elmegy a lépcsőn.*

GERGELY *Péter után.* Mind okosabb nálam, mind tenne, ahol én tétovázom, s mi lesz belőlük... Ez is külön politizál. Csak ne menjen el a Cadalus s a Wibert útján. *Leül.* Canossában hibáztam, Ottó. Odáig oly biztosan vontam fel magát lelkemben a cselekvő igazság, mint a vadmacska, ha ugrásra kész. Canossa volt az Antikrisztus töre; ott mostak könnyből vermet alám. Ha lelkem ott olyan kemény tud maradni, mint a tölgyfakapu... Úgy lett, ahogy előre láttam: egy bohóc vetette magát az igazság elé, s magam is bohóccá váltam. Fél évet ültem ott, átjárást könyörögve tőle, akit sorsa előttem könyörgetett. S mióta szégyenszemre hazatárodtam, minden ügyem megállt. A kereszténység, melyet hatáira, a pogány ellen akartam terelni, nevetve nézheti, mint packáz velem egy fiú a világ szívében.

OTTÓ. Ha így ítélsz Henrikről: van okod újra megkötni rajt, amit lágyszívűen feloldottál. A kikötött kíséretet hazug ígérettel mindmáig megtagadta, ítélkezésed alól elvonta magát, ez a mostani követsége, ha igaz, amit beszélnek, szóhoz jutva, ellenpápával fenyegetőzne.

GERGELY. Igen, igen. Ok van; csak hogy ekkora ügyben több kell az oknál. Ha az Isten azt mondja Jeremiásnak: Jeremiás, menj és kiálts Jerusalemnak, az utat már Jeremiás is ismeri, s ha nem ismeri, valahogy elbotorkál rajta a maga eszétől: az induláshoz azonban Isten indítása kell. Így voltam én is az életemben. Az egyház gondjait magam gyalogoltam, de a fordulókön s útkereszteken Istennel lökettem el magam. Canossa óta ezt a lökést várom, s enélkül csupa gyanakvás a lelkem. Odadobott Isten a világi érveknek s a tétova belső furdalásnak. Ha Henrik ellen határozok: félek, hogy az indulat öltözött föl bennem igazságnak, pártütőket bátorítok, s bűnömmel elrontom a kereszténységet. Ha meglapulok, s kardra és időre hagyom, hogy ítéljen helyettem, gyanakszom, hogy nyilalló csontjaim s szundításra vágyó szempilláim könnyölgik bennem a kényelmet. Az Istennek kellene íjába zárnia engem s nyílként ellőni, hogy a cél megölje gyanakvásom. De Canossa óta tört nyíl vagyok, s Isten csak hevertet...

Hugó clunyi apát jön a lépcsőn, izgatottan és lihegve, a teremben levők mind elébe sietnek.

GERGELY. Baj van?

HUGÓ. A Henrik követei...

GERGELY. Mit csináltak?

HUGÓ. Verik őket.

GERGELY. Verik?

HUGÓ. Azaz már megverték.

GERGELY. Ez a baj? S hol vannak most, hogy megverték őket?

HUGÓ. A falakon kívül. Menekülnek.

GERGELY. Gyors utat.

HUGÓ. Most még jóvátéheted. Küldj lovast utánuk.

GERGELY. Ezért ugrottad kettesével a fokot? Nem nekünk való. Ni, hogy meglihegtet.

HUGÓ. Szégyen volt látni is: a fegyveresek a piacnak szorították őket, s ott a kofák hagymát és articsókát dobáltak rájuk; az emeletekről meg mocskos edényeket borítottak ki. Vargák és házaló asszonyok szítkai közt futottak a szállásukig. Még szerencse, hogy a vendéglős az udvaron át tovább szöktette őket a Porta Appia felé.

GERGELY. Nekik szerencse. De tisztos éveidnek kár volt így megszabadni értük.

HUGÓ. Te helyesled?

GERGELY. A kofák méltóbb választ adtak, mint a pápa. Ha a két, legtöbb ágyban meghempergetett szajhát küldi hozzám a király, nem sért meg úgy, mint ezzel a bambergi Liutpranddal.

HUGÓ. Akárhik, a király képében jöttek...

GERGELY. Hálás vagyok a római banyáknak, hogy hagymát vágta ebbe a képbe. *Kissé csöndesebben.* Értsd meg, nincs semmi részem benne.

HUGÓ. De lesz, ha helyre nem hozod. A király azt fogja hinni.

GERGELY. S törődött a király azzal, hogy én mit hiszek? Lombardiában nem a kofák, hanem a parázna püspökei rakták hűvösre Anselmet, a Matild püspökét.

HUGÓ. Oda kellett volna engedned őket a zsinat elé.

GERGELY. Sem magam, sem a zsinat elé.

HUGÓ. Ez volt a baj: ők megbízásukhoz híven az utolsó nap még egyszer megkísérelték, hogy a zsinat elé vigyék a király szavát.

GERGELY. S ehelyett a kofák zsinatára jutottak.

HUGÓ. Nem értelek.

OTTÓ. Tudod, milyen fenyegetéssel jöttek ezek a követek? Vagy Rudolfot átkozza ki a pápa, vagy ellenpápát választanak.

HUGÓ. Ezt sem a pápa, sem a zsinat nem hallotta.

GERGELY. De a lombard püspökök már tudják is az Antikrisztus nevét: a ravennai Wibert.

OTTÓ. Az ismételten kiátkozott.

HUGÓ. Mendemondák.

OTTÓ. Beszéltem Liutpranddal, mielőtt...

GERGELY. S én azután tiltottam el őket.

HUGÓ. Nem volt helyes.

GERGELY. Úgy? Ez nem volt helyes? S Canossában az apostol kezét megkötni helyes volt? Éliást nem gúnyolták meg úgy az utcakölykök, mint engem ez az úgynevezett király, miután az egyházba visszavettem. Láttál csak egy sánta öszvért is abból a kíséretből, melynek engem Augsburgba kellett volna vinnie?

HUGÓ. Nem csodálhatod, ha vonakodott. Legátusaid ott ültek Forchheimben, ahol egy pártütő királynak nevezte ki magát.

GERGELY. Rudolf nem volt pártütő. Én oldottam fel őt a hűbéreskü alól.

HUGÓ. De az egyházba visszavett király iránt...

GERGELY. Nem király... Csak ítéletre váró keresztény.

HUGÓ. Jó, jó. A király: király: éppúgy, ahogy a pápa: pápa. Rudolf lehet rendünk s a kereszténység pártfogója, mint ellenkirály éppúgy az isteni rendet sérti meg, mint egy Wibert, ha életében pápának nevezi ki magát.

GERGELY. Amíg én le nem tettem magam, a hasonlatodat el nem ismerhetem. A királyt az apostol elmozdíthatja, az apostolt csak az Isten.

HUGÓ. Nem ellenkezem. Henrik mégis joggal hihette, hogy Rudolf a te ellene állított teremtményed, s az ő világi esze eszerint bolond, ha kíséretet ad neked a tulajdon letétele ünnepségihez.

GERGELY. Mint keresztény, bízni tartozik az egyház igazságában.

HUGÓ. Az egyház idáig, igen bölcsen, nem ítélkezett királyok kakasviadalában.

GERGELY. Hanem szentesítette a sikert.

HUGÓ. A királyságokat nem Isten közvetlen szava s nem az Egyház előrelátása teremtette. Istennek az a burkoltabb rendelkezése állította fel őket, melyet a népcsordák vándorlása, a csaták alabárdzörgése rejt el előlünk is.

GERGELY. Eh, azok mögött csak a sátán rejtezik. Az egyház nem mondhat le arról, hogy az ördög vérkirályságait Isten hámjába szorítsa. Ó, kényelmes volna most nekem a thüringiai erdőkre s a szász folyókra bízni, hogy vajúdják meg nekem a győztest, akit szép kenetesen megáldhatok. Nem, testvérem, én nem bízom a világot a történelemre. Én a lombardiai rongyosok szétdúlt oltárait s a kisemberek imádságát védem a ti alabárdrázó történelmetekben, s áldásom nem várja be, hogy a simónia, a bujaság, a vitézkedés s a sanyargatni tudás ördögei kiben egyeznek meg.

HUGÓ. Vigyázz, nehogy túlságos magasra nézve, túl mély dolgokba ereszkedj. A mi hatalmunk országa Isten és a királyok országa közt lebeg.

GERGELY. Az egyház azért van, hogy az Isten a világot valóban s végleg a birtokába vegye.

HUGÓ. Vagy elveszítse...

GERGELY. Vagy elveszítse. Utálom ezt a felemás kereszténységet.

HUGÓ. Túl sok benned a világi gondok szenvedélye.

GERGELY. Bennem? Nézz rám, Krisztus s ti apostolok! Villámot belém, mielőtt széketekbe lépek, ha nem sanyar és teher nekem a pásztorkodás e farkaslelkű juhok közt, vagy ha a bűzös leheletű követek s a királyok levelezése közt nem a szerzetes imáját s a Szentföldre csúszó zarándok fáradtságát irigylem. Ó, ha még neked is magyaráznom kell, Hugó, aki ifjúságom gyónásait viszed sírodba, hogy egyedül azért vállaltam mindezt, mert egyvalakinek oda kellett vetnie magát a gondnak, mely a kolostorok csendjét s a szegények imádságát óvja. *Az utolsó szavaknál elzokogja magát, s a penitenciások lócájára hanyatlik; a két főpap megrendülten nézi őt és egymást; a lépcsőházból Szent Ambrus több hangon énekelt himnusza hallatszik, mely a következő jelenet alatt meg-megszakítva, elhalkulva, felerősödve, állandóan zeng.*

MATILD jön a lépcsőn, ünneplőben, néhány tagú kísérettel. Amikor a pápát meglátja, a kíséretet visszainti. Hugóhoz és Ottóhoz. Jó reggelt, tisztelendő atyák. A pápát keresem.

GERGELY a hangra előugrik a pillér mögül. Matild végre!

MATILD. Meg kellett toldanunk Terni és Orte közt egy hidat, elrongálta a tavaszi ár.

GERGELY. Az egész zsinatot megvárattam miattad.

MATILD. Nagy teherrel lépek eléd, atyám.

GERGELY. Könnyeket hozol talán, mint Canossában... Ó, ha Istenem előtt annyi ügyvédem volna, mint Henriknek énelöttem. Cluny, az atya, imént vesszőzött meg, mint megtévedt fiút.

HUGÓ. Erőtlen tanács nem vessző.

MATILD. Nekem még tanácsom sincs. Amióta fél évet ült városaimban a pápa, s tanácsaink gúzsába kötve hiába várta, hogy megkapja a szabad átkelés jogát, ami egy árus zsidónak is kijár, a tanácsolásnál én többre tartom az engedelmisséget... Birtokom dolgában jöttem.

GERGELY. Miféle birtok? A lombard püspökök közé ékelt modenai...

MATILD. A modenai, a toszkán, az umbriai, s minden más magán ingóm s ingatlanom ügyében, mely Spoleto s a felső Adige közt fekszik, s annak ügyében is, amit Burgundban s Alsó-Lotharingiában mint allodiumot bírok.

GERGELY. Mi van velük...? Henrik?!...

MATILD. Nem Henrik. Én magam. Nehéz annak, aki melletted élve megtanulta, hogy Krisztus egy cseppel sem adott több vért érte, mint az utolsó firenzei gyapjúkártolóért, s a titkon imádkozó milánói mesterlegények közt tisztább fejedelmeket látott, mint aminőkkel őt magát vér és frigy összefűzte...

GERGELY. Ez az alázat méltóvá tesz a bírásra.

MATILD. A szavak közt mégis legkeményebbik az „enyém”. Az ember szolgálni jön a földre s nem uralkodni. Tiszte lehet csak, s nincs tulajdona.

HUGÓ. A tulajdona a tiszte.

MATILD. A pápa szavából én úgy értettem, hogy a kereszténységben egy igaz tulajdon van: amit Szent Péter bír az imádkozók és izzadók javára. A fejedelem e birtoknak csak felelős szolgája, s nem kevély birtoklója.

GERGELY. Így kellene lennie valóban.

MATILD. S ha így kellene, miért ne legyen. Tudod, hogy özvegy és magtalan vagyok, akit férj vagy fiú tettéért számra nem von.

GERGELY, *akin a jelenet alatt nővő izgalom vesz erőt.* Mondd ki hát, mit nagy szíved elhatározott.

MATILD *letérdel a pápa elé.* Vissza akarom adni Szent Péternek, ami őt illeti; magam és minden vagyonom, s ha a magát és mindenét átadót az apostol méltónak tartja arra, hogy hűbéresei közt, mint legutolsó szolgálja...

GERGELY. Matild, meggondoltad ezt?

MATILD. A kereszténységnek kell meggondolnia most már s minden fejedelemnek, akik e térdeplést elmulasztották.

GERGELY *gyöngéden megfogja a térdeplő két vállát, s fölébe hajolva Hugóhoz.* Hallottad ezt, Cluny. Itt a válasz a vádakra. *Fölegyenesezik.* S itt a válasz az én sírásomra. Nekem kellene letérdelnem előtted, Matild, Ábrahámnak az Isten angyala előtt.

HUGÓ *Matildhoz.* Nemességed a legszebb győzelem, amit az egyház a világon elért. Csak meg ne zavarja ítéletünket.

GERGELY. A mi ítéletünk süket lett e perctől minden világi bölcsködésre, mint ahogy az elveszett kutya is süket minden hívásra, zajra, ha messziről a gazda fütttyét fogja fel felállított füle.

HUGÓ. Mit akarsz tenni?

GERGELY. Amihez Isten biztatása nélkül gyenge voltam. Kirántom az apostol kardját, s fölveszem a harcot az igazi egyházért.

HUGÓ. Vigyázz, túlbecsülöd...

GERGELY. A zsinat énekel, s az én fülemben is biztató angyalok s jósló próféták énekelnek. Gyerünk. *Korát meghaladó tűzzel repül le a lépcsőn, Ottó utána, Matild is követné, de Hugó nem indul, ő is visszamarad, s megfogja a kezét, odalenn néhány pillanat múlva megszakad a himnusz.*

MATILD. Atyám, nem mégis utána?

HUGÓ. Ami ezután következik, nem tartozik rám. Az én világom a kolostorok köztársasága, s Clunymből csak a pápa sürgetése sodort ki birodalmak dühe közé, szelíd tanácsnoknak. Itt nem segíthetek többé: hadd utazom hát vissza az én imádkozó államomba, mely mint egy láthatatlan fellegvár, őrzi a harcos kereszténység fölött az alkotó kereszténységet. St. Aulnayban azóta felépült az új székesegyház; egy látható templom, melyben egy város elfér, nagyobb öröm az én vénségemnek, mint Gergely pápa országokat átfogó boltjai.

MATILD. Gergely is Cluny növendéke.

HUGÓ. S én örülök, ha a vérzivatarban, melyet ma a tanítvány bocsát rá, a tanító Cluny valahogy megáll. Ajándékom a legrosszabbkor esett a könnyebb mérlegfelbe.

MATILD. Azt hiszed, megújítja az átkot?

HUGÓ. Ezen töpreng, vívódik hetek óta. Akik aggályt és gyanút keltettünk benne önnön indulatával szemben, a mai napban reménykedtünk. A lezárt zsinat őszig megint bilincset adott volna haragjára, s lélegzetet a világnak.

MATILD. De Henrik valóban megszegte, amit Canossában ígért.

HUGÓ. S hány szeg meg kisebb okkal könnyebben tartható ígéretet anélkül, hogy Krisztus testétől s a keresztények társaságából eltiltassék? Azt hiszed, büntetlen vagdalkozhat az egyház ilyen fejek felé?

MATILD. Az első kiátkozást te is helyeselted.

HUGÓ. Nem tudtam ellenezni, igaz. De mekkora ok volt az, s mily példátlan sértés. Az egyházból kivert latrok nyúltak egy koronás fiú könnyelműségén át az apostol kormánypálcája után. Most egy ellenkirálynak van szüksége az igazi pápa átkára, ahogy lovának zabra és zsoldosának aranyra. Ez pókfonallá vékonyítja az átok kötelét, s a huzakodók közé rántja az apostolt.

MATILD. De ez az ellenkirály Szent Péter hűbéresének mondja magát. A nagy Vilmos apát Hirsauban új Clunyt emelt kardja védelmében.

HUGÓ. Az egyház megintheti az alkalmatlan királyokat, de nem választhat helyettük alkalmasokat.

MATILD. S miért ne? Nem érezted te is, hogy az egyház csak félig vette birtokába a földet? A szellem csak lebeg a világ fölött, melyen uralkodnia kellene. Gergellyel egy új egyház kezdődik, melyben a szellem birodalma végleg fölébe kerül a vér birodalmának, s a király az utolsó templomszolga után következik, ahogy a paradicsom legkisebb angyala is fölötté van a purgatórium óriásának.

HUGÓ. Gergelyt az ördög kísérti ezzel az egyházzal.

MATILD. Nem hiszed, hogy Isten állama a földön megvalósulhasson?

HUGÓ. Nem hiszek a Gergely természetében.

MATILD. A természetében? Hát maradt valaha pápa a kereszténység ormán komorabban öntartóztató s öregségében kérlelhetetlenebbül makacs? A testét befödő durva öltönyön s a legszükségesebb böjti ételen kívül: a munka s imádság minden szükséglete.

HUGÓ. A nagy szentek nem tiportak bele szentségükkel ily kérlelhetetlenül a világba.

MATILD. Mit jelent ez? Hogy ájtatoskodással leplez pénzvágyat, bujálkodást?

HUGÓ. Nem. Hildebrand szent dolgokra tör - de egy démon természetével... A kereszténységet ez a démoni természet fogja elbontani. *A lépcső felől a zsinatolók elnyújtott kiáltása hallatszik, utána lassan szétszakadó kiáltások; néhány kiáltás a várószoba felé közeledik.* Mi ez? Ha Henrik követei itt volnának, azt mondanám, őket kell megint a pápának fedeznie.

EGY BARÁT *magából kikelve rohan fel a lépcsőn, s mint tűzesetnél szokás, bekiált.* Csoda! Csoda! A pápa jövőt látott.

HUGÓ *mielőtt visszarohanna, elkapja az övét.* Miféle jövőt?

EGY BARÁT. Augusztusig vagy mint halott, vagy mint bűnbánó számol tetteiért. A pápa mondta, hogy ne adjon senki egy szavának se hitelt, ha másképp történik.

HUGÓ. Kivel történik mindez?

EGY BARÁT. Henrikkel, a kiátkozottal. *A barát elszakítja magát, s a lépcső felől más kiátkozók futkosnak összevissza.*

HUGÓ *a barát után kiált.* Hát kiátkozták? *De a válasz nem jön.* Mit kiáltott ez? A pápa jóslatot foglalt a kiátkozó imába?

MATILD. Ha megtette, úgy is lesz... *A kiáltások erősödnek.* Gyerünk elébe, atyám.

HUGÓ. Én utazom, lányom. *Megcsókolja Matild homlokát, s a bal oldali ajtó felé indul.*

Függöny

NEGYEDIK FELVONÁS

Nagy fogadóterem a Lateránban. A zsinatok a szomszédos San Giovanniban tartatnak, de egy nagyobb küldöttség, zarándokcsapat, a római magisztrátus vagy a bíboros testület fogadására ez a helyiség a legalkalmasabb. Az eredeti, konstantini építkezésből a lateráni színekben itt maradt meg a legtöbb. Az idő munkáját csak a nagy elhanyagoltság, s a megváltozott ízlésre valló restaurálások mutatják. A falak festését legtöbb helyen mészből borítja, a pápai trón mellett álló oszlopok közül csak az egyik maradt meg régi alakjában - különben újabb téglapillérek helyettesítik az oszlopokat. A szín jobb oldalán kisajtajú folyosó vezet a kiosztrón át a Laterán templomába. A szín háttérét két oszlop három részre osztja. Jobbról a harmadik felvonásbeli váróba vezető elég széles lépcső, balról magasan két hatalmas ablak, egyik le van akasztva, úgyhogy azon át kilátni a szabadba; a többin máriaüveggel foltozott achátlapok szűrik a külső világosságot: Az oszlopok közt lépcsőnyi magas kőemlék; azon egy elefántcsonttal kirakott fekete karosszék, a pápa trónja. Balról szélesebb bejáró vezet a Laterán előcsarnokába. A felvonás virradattal kezdődik; a nyitva hagyott ablakban lehalványodó csillag s a helyiség denevéreknek való világítása jelzi a napszakot. Csakhogy e terem denevérei nem a magasban suhognak, hanem a padló mozaikján, sötét reverendákban. Tizenöt-husz pap, a bíboros testület várja a pápát, olvasómorzsolás, séta és suttogó beszéd közt. Ide-oda áramolnak, s közben hol az egyik, hol a másik kerül a nézőtér elé. Ez a hullámzó séta, imádkozás, suttogás két góc körül képez időről időre részben összebújó, részben csak oda-odaleső csoportokat: Péter kancellár körül az elégedetlen, sötétebb és óvatosabb kisebbség, Ottó körül a hívek és közömbösök.

PÉTER halkan egy hozzászegődött bíboroshoz. Maga az Isten határozott ellene. Henriknek kellett volna azon év augusztusáig meghalnia, s épp ellenkezőleg, az ellenkirály, Rudolf esett le a lóról halálosan.

BÍBOROS. Henrik pedig már harmadszor száll le Róma alá, s a Leó-városból néz velünk farkasszemet.

EGY MÁSIK BÍBOROS elcsúszva a szót. Már nem a Leó-városból. Amióta Dél-Itáliából visszajött, itt táboroz a Porta San Giovanni alatt.

PÉTER. Biztosan tudod ezt?

BÍBOROS. Olyanoktól, akik kinn voltak nála...

PÉTER. Hallottatok valamit a tárgyalásokról? Az első bíboros leválik a csoporttól.

EGY HARMADIK BÍBOROS. Előbb-utóbb átadják neki a várost, s minket a király Gergely mellett talál, eskünkkel hozzáláncoltan.

Egy negyedik bíboros lép hozzájuk, lesi, hogy mondjanak valamit, de azok zavartan széteszlanak, a bíboros most Ottó felé fordul, aki a háttérből két három bíborossal előre jön.

OTTÓ. A házából kiperzselt parasztnak megbocsátjuk, ha bőgő marháját a hegyekbe hajtva azt hiszi, hogy feldúlt falujával az egész ország, sőt talán az egész világ elveszett. Nekünk bíbornokoknak tudnunk kell, hogy a kereszténység nemcsak Rómából áll.

EGY BÍBORNOK. Igaz, de mire mondd ezt?

OTTÓ. Henrikre és magunkra. Az, aki minket ostromol, maga is ostromlott. Ha gyöngék nem leszünk, Henriket veszi be a világ, s nem minket ő.

EGY BÍBORNOK. Leó, az archipresbiter és tizenegy társa, sajnos, a parasztokkal tartottak.

OTTÓ. Elég fájdalom az egyháznak, hogy valaha bíborosai voltak. *A csoport hátrább húzódik a pápai szék felé.*

PÉTER két bíboros kísérelőjével előkerül. A regisztrumokban nincsen példa rá, hogy egy pápa környezetéből ennyien ellene fordultak. Vagy az archipresbiter, az archidiakonus, az oblatorianus, a sereniarius, a legfőbb tisztségek hordozói mind az ördög sugallatára vallottak ellene, ahogy a pápa az ellenségeiről mondani szokta?

EGY ÖREGEBB BÍBOROS. S hagyján még, hogy a Sándor pápáról rámaradtak átállottak; de az ő teremtményei, mint Theodin, aki tőle kapta a kalapot.

MÁSIK BÍBOROS. S az elszakadtak száma, csak a bíbornokokat értem, aligha áll meg a tizenkettőnél, ha azt az esküt belőlünk ki nem veszi.

PÉTER. Kérdés, kötelez-e az ilyen eskü. Ő maga oldotta fel a milánói Attót hasonló esetben.

EGY BÍBOROS. A csöcseléket izgatta fel ellenünk, s mint hajtókkal a vadat, úgy szorította velük papjait, a szent testület, e szívünk ellen való eskübe bele.

AZ ÖREGEBB BÍBOROS. Az ember, különösen ha öreg, mégis nehezen meri az eskü kötelét magán elmetszeni.

PÉTER. Nem kellene messze menned egy másik pápa fölmentéséért.

OTTÓ most már népesebb csoporttal jön előre. Nagy szégyen volna, ha most, amikor az egész kereszténység kettészakadt, s az igazság és hamisság egy évszázadra vagy még többre készülnek maguk közt az örök birtokpert eldönteni, épp Róma veszítse el kishitű megfutással az ügyét. A pápa szigorát ezzel magyarázzátok. Neki fáj legjobban, hogy túszoikat kell szednie a kardjukkal tartozóktól s esküt a papi esküvel hozzáfűzöttektől. De engedheti-e, hogy az embergyengeség elveszítse ezt a várost, mely nemcsak emberek jószága, de Isten királyságának is bástyája? Ahogy beteg ember létére, ő vetette magát a Leó-városon tört részbe, úgy dobja magát e város lelkén tört részekre is.

EGY A HALLGATÓK KÖZÜL. Én azt hallottam, hogy Henrik elvonulni készül.

EGY MÁSIK. Vesztegetne-e annyit akkor, mint teszi? A bizánci császártól a normannok megfélemezésére vett arany, úgy mondják, mind ide szivárogo be.

OTTÓ. Ebből is láthatjátok, milyen kevés remény van a fegyvereiben. Örülünk, hogy a megvásárolható leánynak szigorú apja van. Ottóék csoportja hátrább húzódik kissé, s megint a Péter négy-öt embere beszél, de most már erősen a szín bal felébe húzódva.

PÉTER. Ami erőmből telt a békéltetésre, mindent elkövettem. De hiába. Canossa őt megszédítette. Mezítláb akarja látni a királyt.

EGYIK BÍBOROS. Nem azt többé, még nyáron sem.

MÁSIK BÍBOROS. De miben bízik hát ömakacssága? A normann királyban talán?

PÉTER. Abban bízhat; a római nemesség előbb kúszik Henrikért térden, mint hogy Róbert ide jöjjön lovon.

EGY BÍBOROS A MÁSIK CSOPORTBÓL. Ottóhoz. Nézd Péter kancellárt.

EGY MÁSIK. Úgy járkal, mint aki szeretné áthelyezni a hivatalát.

EGY HARMADIK. Szívesebben lenne odakinn tizenharmadik, mint idebenn kancellár.

EGY BÍBOROS Péterhez. Vigyázz, Hildebrand birkái minket néznek.

A csoport széteszlik, Péter Ottóhoz lép.

PÉTER. Mit csinál a pápa? Jól állhat az ügye, hogy bíborosainak más dolguk sincsen, mint ebben a hodályban föl-alá járni s náthát fogni.

OTTÓ. Tudod, hogy a hajnal az imádság ideje nála. S ha hosszú a hajnal, Róma nagy gondja teszi.

PÉTER. Mért nem számoltat valamelyik kegyencével össze? Ha csak azért kell idejönnünk, hogy lássa, megvagyunk-e, erre elég egy lovász, aki valaha Matild kengyelét tartotta, és csakolyan jó, mint ő maga.

OTTÓ. Gergelynek csak addig voltak kegyencei, amíg szerencséje. Ma már csak hívei vannak.

Az oldalsó bejáratnál zaj, dulakodás; „senki sem jöhet be”, „félre” kiáltások; a betódulók egy alabárdost, aki az ajtó előtt őrködött, a terem közepére taszítanak. A papok ijedten húzódnak a szín jobb felébe, a lateráni lejárat oldalán. A másik oldalt a beözönlött nemesi küldöttség foglalja el.

AZ ELLÖKÖTT KATONA föltápaszkodva. Hé, Donizo.

A váróba vezető lépcsőről, mely idáig teljes szürkeségben volt, egy köpenyébe burkolózott alak egyenesedik fed: Donizo, a Matild várnagya szunyókált házőrző kutyaként a pápa lakása előtt. A kiáltásra még néhány alabárdos rohan elő. Donizo a betódulók elé ugrik, s egyenes kardját hüvelyestől maga elé állítja. Ne tovább. A katonához. Megmondtam, vigyázz a küszöbre.

KATONA. Úgy löktek be rajta, uram. A római őrség nevetve nézte, hogy taszigálnak maguk előtt. Egy kőszálat sem mernék ily csöcselékkal védelmezni - nem Rómát.

EGY RÓMAI NEMES. A gazdáikat lökdösnék, számár? Ismerik a római magisztrátust.

DONIZO. Én is ismerem a római magisztrátust.

EGY NEMES. Akkor vezess a pápához.

DONIZO. A pápának nincs szüksége a római magisztrátusra.

NEMES. Ne merd az utunkat állni. Nagy, sürgős ügyben...

DONIZO. Ha az aranyat hoztátok, letehetitek.

TÖBBEN. Miféle aranyat?

DONIZO. Amit Henrik kapott a normannok ellen. A bizáncit... Csak ne tettesd magad, Crestentius. Mindenki tudja, hogy Róma falain lyukak vannak, s aki odatartja alá a süvegét, arannyal lesz tele. A jó Henrik annyira szereti a várost, hogy nem volt szíve a normannra költeni a pénzt.

CRESTENTIUS. Szemtelen vagy, cseléd.

NEMES. Azt hiszi, most is a grófnőjével szájal.

MÁSIK. Gyalázat, hogy egy szakállas komorna...

DONIZO. Komorna? Mondj dajkát. Vagy nem tudod, hogy fiaitokat én dajkálom? Ott ülnek túl a folyón, a Theodorik sírjában, s az én szőrös pesztráim vigyáznak rájuk. Most igazán Angyalvár az az otromba torony; a ti őrangyalaitok ülnek benne, s óvják lelketek üdvét s hűségteket.

CRESTENTIUS *Ottóhoz.* Ez az arcátlan zsoldos olyanra fakaszt, ami nem volt szándékunkban.

OTTÓ *Donizóhoz.* A szentatyától van parancsod, hogy senkit be ne engedj?

DONIZO. Tőle - de magamat is szórakoztat, hogy ilyen urakat tartóztathatok. Jámbor úrnőm, ami templom volt Toszkánában, mind kifosztotta, csak hogy ezt a mocsárban fürdő, romokra rakott, dögvész szagú várost megvédhessük. Számlálhatatlan tömjéntartót, keresztet, ereklyeládát, oltárfödőket, arany- és ezüstkoronákat olvasztatott be - a csodatevő csontok fenyőládába kerültek, s én magam hétszáz font ezüsttel és kilenc font arannyal nyomtam meg öszvéreink hátát Rómába jövet. Érdemes volt ilyen rimáért. Olyan pénzes udvarlók mellett, mint Henrik vagy Alexios, a mi özvegyasszonyfillérünk meg se kottyán. *Rájuk förmed.* Ki innen. A pápa látni sem akar benneteket.

TÖBBEN *kardot rántanak. Fattyú. Ottó s több bíboros az összecsapók közé vetik magukat; fenn a lépcsőn megjelenik Gergely. Az előző felvonásban csak beteg és öreg volt, most összetört.*

GERGELY. Mi van itt?

DONIZO. Hajnali látogatás. A római magisztrátus eljött megkérdezni, hogy mit álmodtunk.

CRESTENTIUS. Az ügy mentse, hogy hívatlan jöttünk.

GERGELY. A ti ügyetek: a fal. A Leó-város nem esik el, ha azzal törődtek.

EGY ÖREGEBB NEMES. Harmadéve tart, atyám, e hercehurca. Ha a tél visszavonul a hegyekre, Henrik száll le, s három télként dúlja határunkat. Róma körül nemcsak tanya, nyáriház, vityilló nincsen épségben már, de az utolsó olajfa is kivágva, fölporkölve; a szőlők és gyümölcsösök gyökérről nőtt vadhajtásaikkal emlékeznek az elpusztult törzsre és gyümölcsre. A tűz arat, ahol a paraszt vetett, de lassan paraszt sem lesz már, ha ekkora éhínségben volna is mag a vetésre. A király emberei a kint talált szolgákat megölik, vagy rémítésre csonkán kergetik haza. A város környéke tele csontvázakkal: soká ez nem tarthat már.

GERGELY. A kiátkozott készül visszavonulni.

ÖREG NEMES. Ha úgy volna is, jövőre új sereget hoz ránk. Harmadéve a Szent Péter alatt majd egy szálig elvitte őket a dög, s a következő évben egy vértessel sem voltak kevesebben. Németország minden évben kivet magából egy csordát, bennünket, délieket fosztogatni. Másképp kell elhárítani őket.

MÁSIK NEMES. Tartós békére vágyik a világ.

TÖBBEN. *Úgy van. A bíborosok egy része is helyesel.*

GERGELY. De hogy gondoljátok hát? Menjek ki a kapuk elé s kenjem meg olajjal az Antikrisztus lábát? Öleljem mellemre Wibertet, a brixeni pápát, aki nem átalta néhány aklunkból kivert püspök, most hiénatársa fölkiáltására életünkben minden jog, szemérem ellenére az apostol örökösének szólíttatni magát? Ha a fejnek láb létetekre tanácsolni jöttetek, a módját is megfontoltátok biztos e békességnek. Hogy gondoljátok, mit mondjak a királynak? Áruld, Henrik fiam, továbbra is az egyház jószágait, a befolyón végy zsoldost, hogy a megmaradt hű püspököket is kihányd, csak a derék, sokat sanyargatott római nép olajfáiról ne hiányozzék egy vessző sem többet. Wibert, te pedig szólj, könyörgöm, elég széles-e az apostol széke kettőnknek, mert ha nem, a választott a bitorló számolyával is beéri, csak a derék római nemesség nyugodtan hűsölhessen az albai nyaralókban.

NEMES. Biztos tudomásunk van róla, hogy a király elnyomja Wibertet, ha veled megbékélhet.

TÖBBEN. *Úgy van.*

EGY HANG. Wibert csak ijesztő.

PÉTER *félhangon a bíborosokhoz.* Mai állapotunkban ez nagy hír.

GERGELY. Szóval a feltételeket is megírtátok már a hátam mögött. Amíg én Róma falaiban bízom, a falak alkudoznak.

CRESTENTIUS. A király ostromolt bennünket titkos üzenetével. Ha mi egyet-mást meghallottunk, hűségünkkel hallgattuk, s csak az egész kereszténység érdekében.

NEMES. Úgy van... Neked is engedned kell valamit. A király a te kezedből akar császári koronát.

CRESTENTIUS. A te ügyed Rómáéval összeforrt. Tudod, hányszor szólított fel hízelgő levelekben a király elkergetésedre. Nem volt előjog, mit meg nem adott vagy meg nem ígért. De kard hegyén benyújtott leveleinek nem volt több szerencsájük köztünk, mint a legelsőknek, melyet Wormsból küldött át testeddel fedezett követivel. De mindennek van határa.

ÖREG NEMES *a pápa elé veti magát.* Úgy van, atyánk. Inkább a szentek győzelme késsék még valamit, mint hogy az egész kereszténység elpusztuljon.

Az egész küldöttség a pápa elé borul.

TÖBBEN. Könyörülj Rómán. Adj békét.

PÉTER *is a pápa elé borul.* Nemcsak a római nép, mi bíborosok is.

Több bíboros követi; a nagy tolakodásból Gergely a trónra menekül.

GERGELY *erejét meghaladó hangon.* Vissza. Úgy siránkoztok itt, mintha a magamé volna, amit kértek, s mint alamizsnát tarthatnám vagy elengedhetném. *Péterhez.* Kinek a kancellárja vagy te, hogy térded adod kölcsön egy kiátkozott ügyének? *A bíbornokokhoz.* Amikor a római templomok aranytárgyait kértem tőletek, azt mondtátok, ami Istené, nem adhatjuk oda zsoldosoknak. Hát ti magatok nem az Istené vagytok-e? Ha kincseteket elvontátok a háborútól azzal, hogy az Isten tiszteletére való, vonjátok el magatok is, s érzétek be tanács és paktálás helyett a póre imádsággal. *Péter és a térdeplő bíborosok sorra visszahúzódnak a többiekhez. Gergely a templomi átjáró felé húzódo papokhoz.* A bíboros kollégium, Róma püspökei és apátjai a Szent Jánosban várnak rám, imádsággal öblítve maguk, hogy az Úr testét fölvenni méltók legyünk. *A papok a templomba vezető kisajton elhúzódnak, Péter egy visszazavart bíborossal elégedetlenül összesűg.*

GERGELY *a trónszékbe ül, s miután a papok elvonultak, néhány pillanatig mogorván nézi a fölálló s kissé visszavonult nemességet. Donizo és alabárdosai oldalt húzódtak.*

GERGELY *halkan, de határozottan.* Valljátok-e, hogy az anyaszentegyház maga a földre szállt Isten alapította?

A NEMESEK *egymásra néznek, aztán egyikük megszólal.* Valljuk. *A többiek utánamorogják.*

GERGELY. S azt is, hogy Szent Péter apostol csak mint halandó halt meg, mint egyházunk feje az egymást váltó pápákban halhatatlan?

EGY NEMES. Mi tudjuk a legjobban ezt, de most...

GERGELY *nem engedi szóhoz jutni.* S mit mondotok, miért alapította Isten az egyházat? Azért-e, hogy a föld királyai közt eggyel több legyen a civódó társ, vagy hogy Isten megígért országa s az ördög jussát tevő földi országok közt ez legyen a tisztulás és előkészítés birodalma?

CRESTENTIUS. Mindez így van. De ha ilyen messze kezdjük, sosem jutunk a magunk dolgához.

GERGELY. Mi a ti dolgotok? Hogy az apostol zsámolya legyetek. Akik féltékenyen vigyáznak, hogy úr és szolga, bíró és nemes, király és fejedelme közt a rangrend meg ne bomoljon, mért kívánjátok attól, aki méltóságában nem vagyonát vagy vére döllyfét, hanem Jézus alapítását, az emberiség üdvét s az Istenország földi ígétét védi, hogy a lábához rendelt királyok közt elkeveredjék, s olyan okokból vonjon kardot vagy kössön békét, mint ti, földönfutóvá tehető nagyok?

CRESTENTIUS. Ügyünk rosszul áll.

GERGELY. Olajfáitok és vártornyaitok ügye. Az én olajom az egész kereszténység könnye, s tornyom: minden imával tele magány. Az apostol nem ereszteti le a hangját, mert néhány ezer német s lombárd odafészkelte az ablaka alá.

CRESTENTIUS. Henrik elismer téged.

GERGELY. Henrik egy bélpoklos, akit én jogomnál fogva minden keresztény lélek érintésétől eltiltottam. Mit akar ő, a feloldozatlan, elismerni?

ÖREG NEMES. Feloldozod, uram és megkoronázod. Megint lesz pápa és császár, mint Szent Henrik idejében, s a fölszántott Itáliában a béke vet magot.

GERGELY. Föloldozzam? Hogyan? Talán kinn áll vezekelőingben a Szent János kapu előtt?

NEMES. Vezekelőingben? Most, hogy egész Olaszország az övé, s egyetlen szövetségesed, a grófnő, mindenfelől szorul?

MÁSIK NEMES. Nem olyan idő jár őrá, mint Canossában. Megveszett volna mezétláb lépni be oda, ahova hamarosan lovon is bejöhét.

GERGELY. Az egyház nem ostromlókat, csak vezekelőket fogad vissza. Ez utolsó szavam.

CRESTENTIUS *haragosan.* S mi hozzákössük magunkat ehhez a szóhoz? Elveszünk makacsságod miatt.

GERGELY. Az Isten meg tudja menteni, akit meg akar.

CRESTENTIUS. A felhőkből ejt le élelmet s katonákat.

GERGELY. Robert, a normann, átkunk alól feloldva, megint hűbéresünk.

EGY NEMES. A normann? Csak nem akarod őt Róma alá hívni? Fejük gyapja sem nedvesedett meg jól a keresztvíztől. Egyetlen lány vagy kehely nem volna biztos tőlük. Akkor már inkább Henrik. *Mind helyeselnék.*

CRESTENTIUS. Robert különben is keletre kacsint mostanában.

EGY NEMES. Bizony örülhetsz, uram, ha Henrik illendően megbékél velünk. Azok után, hogy halálát jósoltad, a helyében meggondolnám.

GERGELY *ingerülten.* Gondold meg, hol állsz.

CRESTENTIUS. Igaza van: itt, a San Giovanniban ígérted meg, hogy a király azon év augusztusáig halott lesz, vagy egy szavadnak se adjon a római nép hitelt.

GERGELY *zavart dühvel.* S talán nem halt meg? A pokol ördögeit kérdezzétek: náluk a lelke.

CRESTENTIUS. A lóról mégis a te királyodat dobta le Isten.

EGYIK NEMES. S más intést is adott Isten. A Palloria-kolostorban többen titkos próbát tettek, két gyermeket vetettek a vízbe: egyet érted és egyet Henrikért; s míg a Henriké, mint illik, alámerült, a tied úszni kezdett, és megmentette magát.

GERGELY *fölugrik.* Ki merte ezt tenni?

NEMES. A portói püspök is ott volt, s mindnyájan Isten ítéletének vették ellened.

GERGELY *tehetetlen felháborodásában.* Ezt mertétek?... De most már...

CRESTENTIUS. Hütlenségbe taszítod Rómát, ha ugyan hütlenség az Isten villámát leszívó makacs mellől odébbállni.

GERGELY. Negyven túszt vettem elsőszülött fiatokból. Úgy vigyázzatok az eskütokra, mint én őrájuk.

CRESTENTIUS. Istent hívom tanúul, hogy mi jót akartunk; neked és neki. *A küldöttség el.*

ÖREG NEMES *visszamarad, még egyszer a pápa elé veti magát.* Gondold meg magad, Gergely. A választásodon én kiáltottam először, éljen Hildebrand.

DONIZO *odalép.* Föl, atyus. Ilyen öreg csontokat nem hurcolnék ide-oda, ha a helyedben volnék. *Az alabárdosokhoz.* Álljatok a kapu elé, s fordítsátok meg piszkafáitokkal, aki kíváncsi talál ránk lenni.

GERGELY, *aki az istenítélet említésére fölugrott, s a távozó rómaiakat égő tekintetével követte, most hirtelen a szívéhez kap, meginog, s néhány mély légzést tesz, s verejtékesen a trónszékbe süpped. Elnyúlt nyöszörgéssel.* Donizo.

DONIZO, *aki az alabárdosok után kiáltott, visszafordul; az összeroskadt öregembert meglátva, hozzáugrik; esetlen katonaként, aki nem szokta meg az ápolást.* Hé, Gergely, szent-atyám. *Megrázza.*

GERGELY *a szívét fogja, sápadtan maga elé.* Egy darabka hús. Ennyi aggodalom, szorongás, felelősség nem lakhattak benn büntetlen.

DONIZO. A színed viasz, s verítéked, mint az olvadt gyertyaé.

GERGELY. A szívem... Donizo. Mostanában többször, de az elébb azt hittem, utolszor... Jaj... *Újra odakap.*

DONIZO. Hívok valakit. Anyám ugyan mindenféle fűhöz, gyökérhez s gőzöléshez értett, de az én emlékezetem hiába öklend, semmi okosat nem vet ki. Csak reszketni segíthetek. Hé, emberek.

GERGELY *a ruhájánál fogva visszatartja.* Maradj. Ha úrnődet nem hívhatod ide - maradj legalább te. Mint egy ajándékul adott sólymon vagy komondoron, rajtad van tekintete.

DONIZO. Bizony, a grófnő: ő ügyesebben bábáskodna most. Odahaza sem halhat meg cseléd, vagy születhet fattyú, hogy keze rajt ne volna. Legalább ezt a verítéket... *Ruhája ujjával esetlenül, de igen gyöngéden végigtörli a pápa homlokát.* Mindjárt van egy kis színünk.

OTTÓ *a templom felől rohan.* Péter, a kancellár. *Észreveszi a sápadt, reszkető papát.*

DONIZO *visszaint.* Pszt.

GERGELY *elhárítja Donizót, Ottó felé.* Mit csinált Péter, a kancellár?

OTTÓ *a pápához siet.* Valami baj van?

GERGELY. Nem, semmi már... Megszökött, ugye?

OTTÓ. Ő s a portói püspök s még három-négyen. Amikorra a templomba leértünk, már nem voltak velünk. A chiostrón ugorhattak ki.

GERGELY *komoran néz hol a papra, hol a katonára.* A nemesség fölmondta a hűséget, bíborosaim, mint kedvük ellenére tartott rabok, megugranak, maga a test is szökne tőlem, ha engedném. *Dacosan összemarkolja mellén a csuhát úgy, hogy közben a szívét is szorítja.* De nem engedem. S titeket is kényszerítelek, testemnél hívebb részeim, hogy maradjatok és segítsetek.

DONIZO *Ottóhoz.* Ezek a nadrágba bújtatott rimák mentek a szívére. Legalább annyi ész lett volna a fejemben - *kardjára üt -*, mint ebben a böllérvetésben.

GERGELY. Mondd ki, mit gondolsz felőlük?

DONIZO. Hogy mire készülnek? Aligha a kapun nem hívják be, akit a falakról ledobtak.

OTTÓ. Henrik két nap óta a Leó-város helyett a lateráni kapu alatt tart tábor.

GERGELY *küzd a tulajdon agyával.* Szóval... éppen most kell a gondolataimnak... Hányan lehetnek a te toszkánjaidon kívül Rómában, akik velünk...

DONIZO. Rokonod, Rusticus, a Cenciusok s még néhány család. Ha azokkal akarod a falakat megrakni - minden második toronyra jut egy suhanc. Túl nagy karimájú város ez - abban a sírtoronyban, a Tiberis fölött, jobban bízom.

GERGELY. Egy torony - az egész kereszténység helyett. Nem, nem adom ilyen könnyen. Mutass elszántságot. Próbáld megrettenteni őket. Az emberek közt néha egy kiáltás is megteszi, amit tízezer vértess sem. A fiaik nálunk vannak.

DONIZO. Nem olyan érzékeny Ábrahámok ezek; annyi Kánaánért, amennyi egy erszénybe befér, mind fölköti az oltárra egy-egy Izsákot.

GERGELY. Menj s tedd, amit tudsz.

DONIZO. S még azon túl valamit. *El a város felé.*

GERGELY *komoran.* Ember sohasem tudhatja világosan, meddig a próba, s hol kezdődik a teljes elvettetés. A hajszolt zsigerek, mint gyengeségünk ügyvédjei, állnak föl: „Nem látod, vége van mindennek; idáig jutva, nyugodtan elengedhetsz bennünket: nem mi vagyunk fáradtak, Isten fáradt beléd, s kivet a markából.” Másrészt: hátha épp az ügyvédkedő bágyadtsággal ejtettünk meg, s ez az a pillanat, melyre mint üdv s kárhozat útkeresztjére, zokogva kell majd visszanézni, ha az önmagam föladását sürgető tagoknak engedek. Ahogy a fiatal haldokló - állapot s tapasztalat minden érvével szemben is bízunk, hogy valahonnan segítség jön, s élni fog -, az én hitem is túl fiatal még mindig, hogy legalább mint gyanú, föl ne szóljon a valóság érvelése közben, s hol józan szem s tiszta értelem csak bukásom tükrözheti, ő Isten különös kegyetlenséggel kieszelt próbatételét látja, mely után hirtelen lendül fel ügye. Akármily szánalmasan kotlok e kopár teremben, a kereszténységtől latrok kettős gyűrűjével elválasztva - a külső a király, a belső tulajdon táborom -, nem kellene-e százszor nyomorultabban ülnöm föl a dalt ügünk romhalmazán, ha a visszalapozott idő ennél az óránál mutatna rám: Látod, ez volt a próba, itt voltál hitvány... Ó, ha meggyőzhetne nyelv, hogy egy ember kihúzott vagy össze-roppant lelke a kereszténység egész templomát el nem döntheti. De én - bűnös nagyzás volt-e ez? - úgy éreztem mindig és ma is, hogy gyengeségemen századok építménye inog, s minden azon fordul, kitartok-e vagy elroppanok. *Hirtelen összeszedve magát, Ottóhoz.* Mit tudsz Robert királyról?

OTTÓ. Imento apát, ki Henrik táborán át kétszer járta meg álruhában az utat Róma és Salerno közt, az éjszaka érkezett vissza... A király köszönt, s mint hű keresztény, nézi szorultságod. Szívesen hozna sereget Henrik ellen, de arra, hogy a felmentett Róma alól a mocsarakon visszakotródjék, e rabló déli hercegek közt nehéz katonát toboroznia.

GERGELY. Engedném be a falon, s hagynám, hogy a polgárházak megmaradt jólétét elhurcolja?

OTTÓ. Ezt nem mondta.

GERGELY *megvetően.* Nem? A város megérdemelné. Frigyládának készült, s a világ szennyesét tartja benne... Iszonyú, Ottó, hova jutottunk... Én, aki a keresztény népek ifjú tajtékával akartam átcsapni a pogányra... Itt ülök, mint egy magára maradt zsarnok, túsokat szedek, hűtlenektől hűségeskűt veszek ki, s egy megbélyegzett csordát édesgetek ártatlan falvakon végigdúlni, hogy Szent Henrik fiát elmarják, s alattvalóimra zabolát vessenek.

OTTÓ. A keresztény világ nagy, s veled érez; csak a rokonszenv lába lassúbb, mint a gyűlöleté.

GERGELY. Rokonszenv? A hű Matild is sziklájára szorult; mondják, a tulajdon városa, Pisa is fölkel. A többi kereszténység nem törődik velem.

OTTÓ. De a szászok új ellenkirályt választottak. Anglia, Aragon, Leon, Kasztília, a magyar, cseh, dán, lengyel királyok...

GERGELY. Szavakon lebeg az egész keresztény állam. Van és nincs, ha celládba bezárkózol, egyedül ő van, s ha az utcára kilépsz, nem találsz egy embert polgárul.

OTTÓ. Meg kellene sürgetni még egyszer a normannt.

GERGELY *keserűen.* Üdvösséget ígérni neki túl, és sarcot ideleln... Bírja az öreg Imento vissza is az utat?

OTTÓ. A túlsó útra gyűjt érdemet.

DONIZO *néhány alabárdossal berohan, a pápához fut, s a trónszékből fölhúzva.* Gyorsan, az Angyalvárba... a kis lépcsőn s a Cenciusok kertjein talán még lehet.

OTTÓ *Donizo karjához kap.* Megnyitották a kaput?

DONIZO. Előbb, mint gondoltam. Az emeleti ablakokból láthatod a királyt és pápáját, amint bevonul. Nem is tudtam, hogy ennyi fehér kendő és szűzlány van Rómában. *A felső nyitott ablakon csakugyan hatalmas zúgás, éljenzés csap be.*

GERGELY *föltápászkodik.* Wibert, a ravennai. Engedheti ezt az Isten? Rómát az Antikrisztusnak? Hagyjatok itt pusztulni.

OTTÓ. Tartsd magad. Ez az a pillanat, melyről az imént beszéltél. *A váró felé vezető lépcsőre tuszkolja.*

GERGELY *lefejtí Ottó kezét, s gyöngéden visszataszítja; megint egyenes és parancsoló.* Menj s keresd fel az apátot. Azt üzenem Robertnek, hogy Szent Péter városa egyetlen torony mától, s Róma az Antikrisztusé. Ha a pápa hűbérese akar maradni, s nem Bizánc és a német császár egyesült hatalmától elnyomott földönfutó, szedje össze, ami normann, szaracén, zsidó vasban és pénzben rendelkezésére áll, és siessen vele, hogy időben érjen még Róma alá. Te pedig menj Matildhoz s onnét Germániába, s mondd, hogy egy pogány sírbolt s egy összeroppanó test őrzi, ami a kereszténységből fennmaradt.

DONIZO. Jó, jó. De most repülünk, atyácskám. Ha az Angyalvárat el nem érjük, mi magunk leszünk még ma angyalokká. *Donizo és a pápa a váró felé, Ottó a templomon át menekül, kinn növő zaj.*

Függöny

ÖTÖDIK FELVONÁS

Nyitott csarnok Robert király salernói palotájában. A szín jobb oldalán a bejárat a zárt épülettömb felől, hátul s bal felé a párkány karcsú oszlopai közt a salernói öbölre nyílik kilátás. Az oszlopok s a messzebb kivont háttér mögött a párkányig érő olajlombok éreztetik a teret. A csarnok erős szaracén hatást mutat: antik épületekből elhordott korinthusi oszlopokon gazdag díszítésű arab ívek; a mennyezet boltos, s a párkány oszlopain kívül az előtérben álló két oszlop támogatja. Gergely a jobb oldali oszlop alatt ül, háttal a lebegő vizű, világos tájnak. Nagy, emberelnyelő karosszéke mellett kis faragott asztal, rajta hatalmas könyv, az egyszerűbb széken ülő Desiderius abból olvashatott fel neki, mielőtt a király megérkezett. A király a pápával szemben, tőle kissé távolabb áll, mögötte egészen az előtérben apró szék, de arról a függöny felhúzásakor indulóban már felállt. Ottó püspök a baloldali oszlophoz húzódik, s állva figyeli a jelenetet.

GERGELY Roberthoz. Tehát te Korfuba mégy?

ROBERT. Megint rá kell bíznom magam a szorosbeli szelekre. Nem képzeled, milyen dühösek fú ott az Adria. Katonáim lovaik emlegetik a recsegő vitorlák alatt, s a pogány normann ősök a felhők mögött bosszankodnak rajtunk, hogy miféle földi patkányokká tett bennünket a kereszténység s a két Szicília.

GERGELY mogorván. Vannak Itáliában is szelek. Egy keresztény királynak nem kell a szoroson áthajózni értük.

ROBERT. Félben van odaát minden ügyem. Az eretnek bizánciak arannyal bontják táborom. Ha segítségére nem megyek, maga Boemund fiam is mint bizánci zsoldos kel át visszafelé a vízen.

GERGELY. Nem helyeslem, hogy átmégy.

ROBERT. Mit tegyek, atyám? Ha már az egész kereszténységben magam maradtam Szent Péter kardosa, ide-oda kell járnom a világrészek közt. Egyik nap lázadó hercegeimet kell hűségre oktatni, a másik nap a pápát hozom ki Rómából, a harmadikon az ördögfi Alexiost szorítom meg odaát. Ha Isten segít, nem térdepelek le addig széked elé, míg Konstantinápolyból ki nem ostromlottam.

GERGELY. Henrikkel kellene törődnöd. Amíg ő Itáliában parázna püspökeivel föl s alá vonul, s mint császár ítélkezik...

ROBERT. Rá is rákerül a sor. De kívánhatod-e, hogy míg e selma fiút hajtom s jobbágyaid büntetgetem, a magamé kicsússzék alólam? Ha engem Alexios, Gisulf s a többi herceg földtelenné tesz, magam mint szentföldi zarándok tán még üdvözülhetek, téged azonban...

GERGELY. Matildtól végy példát.

ROBERT. A kegyes özvegy...

GERGELY. Vagy Angliai Vilmostól, ő is normann.

ROBERT. Ő messze van. Ülne, mint én, lábad fejénél, többször kiátkoztad volna, mint engem.

GERGELY. Robert, azért, mert fegyvered közt ülök, s agg vagyok...

ROBERT. Fegyvereink fölött ül atyaságod. Ne nyers beszédünket nézd, hanem tetteinket. Az egész imádkozó kereszténységben nem akadt király, aki abból a toronybeli tömlőcből kivigyen, csak a garázda Robert.

GERGELY. Ismerem szolgálatod. Róma három üszkös városrésszel magasztalja segítséged.

ROBERT. Csak nem sajnálsz e Júdás-várost? Rábíztad magad, és eladott.

GERGELY. Te kiszabadítottál, s megbélyegeztél.

ROBERT. Nem ők estek-e lakomázgató katonáimnak? Mit vársz egy normanntól? Hogy füstölőt rázzon a ház felé, melyből orvul megnyilazzák? Kipörköltük őket.

GERGELY. Lányokat hurcoltatok, hátrakötött csuklóval. Istennek szentelt szüzeket.

ROBERT. A szaracénok tették. Gyors segítséget kértél, nem válogathattam, honnét kotrok össze harmincezer embert. Azt hiszed, ebből a pártos várakó világból olyan könnyű harmincezer embert összeszívni. A bérelt pogányok tették. Ha a rómaiak el nem kezdik...

GERGELY. Azok sem jártak jobban, akik hozzátok húztak. A falakon rést nyitó Cenciusok lányai...

ROBERT. A kavarodásban történt. Ne várd a normanntól, hogy megszorítva is keresztvízre gondoljon. Egy nép sem épít több templomot minálunk.

GERGELY. Átkok közt jöttem el Rómából; hozzátok köt a véres nap az emberek emlékezetében.

ROBERT. Ne röstelj bennünket. Mi minden zsákmányunk közt téged tartottunk legértékesebbnek. Úgy hoztunk idáig, mint a repedt edényt...

GERGELY. Mely törni vágyik...

ROBERT. A vad normannok térden fogadtak váraik alatt... Ez a Salerno, melyből az átkoddal védett longobárd herceget csak nemrég füstöltük ki, vadonatúj székesegyházzal várja felszentelő kezed. Míg én a járványos Epirusban senyvedek, te itt ülhetsz az öböl fölött e csarnokos palotában, s annyi püspököt hozathatsz zsámolyod elé, amennyivel éppoly tisztelességgel zsinatolhatsz, mintha Rómában volnál. Hagyd hát azt az egy-két római üszőt, akiknek úgylis az a sorsuk, hogy borjazzanak.

GERGELY. Nem merek itt zsinatot tartani. Hercegeid egy-két pásztorgyűrűért s miseruháért vagy váltság reményében utolsó maradék hívet is rabbá teszik, mielőtt ideér.

ROBERT. Menlevelet adok mindnek a halálos fenyegetésem mellé. *Ottóhoz.* Püspök úr, neked már megígértem...

OTTÓ. A kancellárián vannak az írások.

ROBERT. Jöjj velem, s átadom neked kancellárom és pecsétem. *A pápához.* Atyám, áldásodat. *Elébe térdel, és megcsókolja a pásztorgyűrűjét; a pápa állja, de nem szól semmit. Robert a felálló apáthoz fordul.* Imádkozz értem te is, apát úr. Könyveket és pallérokat küldök neked, csak győzd meg Monte-Cassinót, hogy kitartóan és fondorlat nélkül imádkozzék értem, amíg a szoroson túl vagyok. *Ottó és Robert elmennek.*

GERGELY *az elmenő után kitörve.* Hogy megtanulta... Harminc éve sincs, hogy tengeri rablóból hűbéressé fogadtuk, s álnokabbul forgatja már Szent Péter hasznát, mint a Nagy Károly magvából szakadt öreg királyok. Konstantinápoly aranyát éppúgy Szent Péter nevében fogja barlangjába hordani, mint Rómából a templomi ereklyéket. S én, az elzsákmányolt agg, hálálkodjam neki és áldjam meg. Ragadozók közé vetik a papot, amikor pápává teszik.

Hallottad, hogy gúnyolt? S még becsülnöm kell szemtelenségéért. Minél kevésbé titkolja sima ajaka mögött a ragadozó fogát, annál őszintébb, annál természetesebb; király, fejedelem és nemes. A legigazibb király: a foltos párduc, aki egyszerre mutatja fogát és tarka bőrét... Gondold el, amióta eszem tudom, ezek közt hánykolódom. *A fölálló apáthoz.* Nem akarom, hogy itt hagyj, Desiderius.

DESIDERIUS. Az építkezés félben van, atyám, s tudod, milyen a távollevő gazda, azt hiszi, nélküle minden félremegy.

GERGELY. Mi egy kolostor, amikor az egész kereszténység van kockán.

DESIDERIUS. Az egész kereszténység ilyen kolostorokból áll, s ahogy te ifjúkorodtól az egészet hordtad szíveden, úgy tapadtam én kicsiny, egész életemmel az én kolostoromhoz.

GERGELY. A jobbik részt választottad. Benedek után te vagy harmadik alapítója s építője a szétszórt Monte-Cassinónak. De az én meddő gondoskodásomnak mi nyoma marad? Elvész a lángba borult kereszténységgel.

DESIDERIUS. Aki a szeme előtt valóban épít, megvan az a jutalma, hogy szemével látja, amit épített. Aki, mint te is, szeme határán túl intézkedik, az eredményben éppúgy csalódhat, mint az eredménytelenségben.

GERGELY. Lehet-e tévedni a bukásban? Emberfölöttire vállalkoztam, s az emberfölötti segítség elmaradt... *Kis csönd, aztán megfogja Desiderius kezét.* Hogy irigyellek érte, testvér, aki visszamegy az első magányba, melyet még Benedek választott, s folytathatod a hatszázéves beszédet, melybe barátok százai nőttek bele, s apátok sora dült ki anélkül, hogy megszakadt volna. Mért nem érdemelhettem meg én is ezt az Istennel egybezáró csöndet? Mért ragadtattam vissza, fogadalmat tett barát, a világba? A világ összetört, s az emberfölötti némán ül fölöttem. Ki csalt itt? A hivatásérzet volt hamis, vagy én hibáztam? *Fölkiáltva.* Vagy talán nem is úgy van minden, ahogy hittem, s hamis bizalom... Látod, ilyenekre gondolkodom már. Egy pápa...

DESIDERIUS. Nem szabad kétségbeesnünk. Gondolj Szent Gergely könyvére. Jóbra.

GERGELY. Nem, ez nem a Jób dolga. Az egész kereszténységért emeltem fel a kardot, a jámbor szegények millióiért. Biztos voltam, hogy Isten megsegít. Amilyen igazán hittem, hogy a szegények imádságáért, jobbjágy és Isten közt a vámtalan útért s a lélek elsőbbségéért küzdök, olyan biztosra vettem, hogy Isten kardként fog járni az én bizakodó szívem előtt, s ebben az utolsó háborúban ő lesz az igazi vezér. Ha legalább megtalálnám, amivel a segítségét eljátszottam, hogy magamban, s nem a segítségben kellene kételkednem. Mielőtt visszamegy a házba, mely Clunynek is anyja, segíts nekem, kényszerítlek, a lelkemet megvizsgálni, hogy ha már elbuktam, bűntudatom s ne hitem találja meg a hibát.

DESIDERIUS. A legnagyobbat kívánod a legkisebbtől. Hogy bíraskodhatna a te lelked ügyeiben egy járatlan szerzetes? Olyat kérj, aki ismer, veled volt. Én nem ismerlek eléggé, csak amennyire leveleid, hír s szóbeszéd kifestettek. Egy-egy gyötrődő barát lelkében talán eligazodom, de a pápáiban...

GERGELY. Épp azért, mert nem gabalyodtál bele az ügyeimbe. Kényszerítlek, Desiderius, ülj mellém és segíts. Mért hagyhatott el engem? Tudsz róla, hogy volt lelkemben erő s életemben óra, a test fenntartására legszükségesebbet kivéve, melyet közanyánk, az Egyház szolgálatából bűnösen elvontam?

DESIDERIUS. Mindenki mondja, hogy neked voltak Rómában a leghosszabb nappalaid s a legrövidebb éjszakáid.

GERGELY. Vagy talán a hitem volt rest? Vesztettem, mert kételkedtem...

DESIDERIUS. Tetteid olyannak mutattak, mint aki Istentől vár segítséget.

GERGELY. Talán nem imádkoztam eleget? Vagy nem kértem másokat, hogy imádkozzanak?

DESIDERIUS. Úgy könyörögtél az imádságunkért, mint megszorult király pénzért és fegyverért.

GERGELY. Mi lehetett hát? Ha van agyadban valami gondolat, kényszerítelek, mondd ki.

DESIDERIUS *habozva.* Talán a türelem... Túl mohó voltál a jóban...

GERGELY. Lehet ember eléggé mohó a jóban?

DESIDERIUS. A jó cselekvésében nem... de a követeléseiben.

GERGELY. S nem azzal cselekszik a pápa jót, hogy követeli?... Vagy azt gondolod, hogy én csak követeltem?

DESIDERIUS. Nem, dehogy... Hisz nem is maradt életed, amelyben, mint más a maga életében, vétkezhettél volna. Az egész életed a jó követelése volt, s ha hibáztál, csak ebben hibázhattál.

GERGELY. Lehet a jó követelésében is hibázni?... Markold meg értelmekkel is, amit ösztönöd tapogat - üdvösségről van szó.

DESIDERIUS. Hogy értessem meg... Az emberekben nemcsak a világosságot kell tisztelni, hanem a homályt is.

GERGELY. A homályt? Ezt még kevésbé értem.

DESIDERIUS. A gonosz is ritkán mondja az ő szívében: gonosz vagyok, s csak azért sem akarom a jót, mert a jó jó, én meg rossz vagyok, s mi nem akarhatjuk egymást. A kereszténységben az ilyen megátalkodott ember ritkább, mint a hatujjú vagy a fogasan születő. Az ember törekszik a jó felé. Csak a maga homályában megváltozik, átalakul a jó; indulat, tudatlanság hozzáadja magát, s az ember ebben a félvilágosságban botorkál. Aki nem vet számot az emberekben lakó homállyal, az nem becsüli meg a homálytól vezetett jó igyekezetük. Megátalkodottságot lát, ahol nincs, csak tökéletlen igyekezet.

GERGELY. Te azt gondolod hát, hogy Henrik, Wibert s Tebald...

DESIDERIUS. Bűnösök. S ma már azt a jót sem akarják látni, amely az ő homályukon átszűrődik. De kérdés, hogy nem te hajtottad-e bele őket? Nem te bokrosítottad-e meg gyarló igyekezetüket a jó túl vad követelésével?... Bocsáss meg, te kérted, hogy segítsék a lelkedet megvizsgálni.

GERGELY *elzáródóban.* Sőt könyörgök tovább is... Sajnos, amit mondasz, nem tud büntudattal eltölteni. Vagy talán a pápa is vonta volna be homállyal az ő igazságát, hogy a szentségárulóktól s vérfertőzőktől túlságosan elütő ne legyen? Te nem tudod, milyen határtalan türelmes volt az én türelmetlenségem.

DESIDERIUS. Az embereket mégis megbotránkoztatta... Parancsod gyorsabb volt, mint belátásuk.

GERGELY. Az önzés volt kolonc a belátásukon.

DESIDERIUS. S a te belátásod? Az talán nem egy bűnös ember véréből táplálkozott-e? Te tudod, kételkedtél-e eleget magadban...

GERGELY *indulatosan.* Én azt akartam, hogy az egyház legyen a nemzetek közös hazája, s Szent Péter a királyok atyja. Abban kellett volna kételkednem, hogy az így jó-e valóban, s nem az egyháznak kell-e a királyok körül cselédeskednie?

DESIDERIUS. Ne hajts olyan állításba, amelytől iszonyodom. Arra célzok csak, hogy az egyház szenvedhet háborúságot, de maga nem háborúskodhatik.

GERGELY. Hanem könyöröggjön és alkudozzon, ahol parancsolnia kellene. Látszik, hogy a normann és longobard hercegek közé vetve túlságosan megszoktad a békekoldulást és alakoskodást.

DESIDERIUS. Bizony rég felpörkölték volna, ha kérés helyett átokkal védem juhaim imádságát.

GERGELY. S Rómának is így kellene simulnia és kéregetnie?

DESIDERIUS. Az egyház kardos és bajszos embereket tanít; ezeknél többet érhet el meggyőzéssel, mint pálcával. Aki túl sokat suhogtatja a vesszőt, tanítóból huzakodóvá válik.

GERGELY. Azt gondolod, hogy kocsmai dulakodásban suhogtattam a pásztorbotot.

DESIDERIUS. Őrizzen Isten, hogy ilyet gondoljak. A pápai székből rég ült tisztább szándék, mint a tied. S ha van hibád... De hisz láttad, milyen szeretettel fogadott, szökőben, Monte-Cassino. A nyűgös úton hogy kísértelek én is idáig... De az emberek kevélységnek érzik a te türelmetlen gondoskodásod. Egyházfejedelmek panaszkodnak, hogy míg minden ötleted a Gondviselés sugallatának érzed, bennük az ép ész munkáját is kétségbe vonod.

GERGELY. Ki, melyik?... *Elhidegedve.* Köszönöm, testvérem, segítségedet. Azt mondtad, még ma hazaindulsz.

DESIDERIUS. Így terveztem. Álmomban a barátok és kőművesek összekaptak. De ha kívánod...

GERGELY. Nem, elbocsátalak. *A belépő Ottóhoz.* Desiderius apát elmegy közülünk. Így is túl soká vontuk el őt szaracén könyveitől.

DESIDERIUS. Imádkozni fogunk egészségéért s az egyház egészségéért.

GERGELY. Ha igaz, amit mondtál, az egyház egészsége az én halálom.

DESIDERIUS *Ottóhoz.* Isten veled, püspök testvér.

OTTÓ. Kísérőid óvakodjanak a capuai hercegtől. Legjobb, ha éjjel mentek el a város alatt. *Desiderius kimegy, Gergely belesüpped a székébe. Ottó tisztelettudóan hallgat.*

GERGELY. Tegnap, a mise után, mikor szívemet az ismerős abroncs a szokottnál szűkebbre fogta, úgyhogy azt hittétek, ott halok meg a sekrestyében, néhány kérdést tettetek hozzám.

OTTÓ. Korai volt.

GERGELY. Emlékszel, kiket jelöltem én meg akkor utódaimul?

OTTÓ. Luccai Anselmet, a Matild püspökét; Desiderius apátot s engem, méltatlant.

GERGELY. Az apátot hagyjátok ki. Nem ajánlom őt. Vegyétek a lyoni érseket helyette.

OTTÓ. Die bíborost?

GERGELY. Annak legalább kard a szíve. Nem akarom, hogy a pápa, mint valami kolduló barát, kegyes settenkedéssel vásárolja össze a világi hatalom türelmét, s a lélekáruló latrokkal csókot váltson, mert hiszen mindnyájan bűnösök vagyunk, s kímélnünk illik egymás bűneit. Aki utánam jön; inkább maradjon magára egy kiátkozott keresztény világ peremén, mint hogy elnézéssel tűrje a tűrhetetlent... Megvannak a menlevelek?

OTTÓ. Rajta valamennyin a pecsét.

GERGELY. Nagy pecsétnek kell lenni, amely Róma pusztulása után a normann földre papot becsal. Wibert gúnyolódhat majd rajtunk: egy érsek több püspököt állíthat széke elé, mint Gergely Salernóban.

OTTÓ. A hűséget vonzza távolság s veszély. A világ látni fogja, hogy nem az a pápa, aki Rómában ül, hanem az Róma, ahol a pápa széke áll. E zsinat méltósága nagy lecke lehet mindenkinek.

GERGELY. Nem várok semmit tőle.

OTTÓ. De hiszen te határoztad el, mihelyt a hegyen átjőve, lenn a kikötő vándorutunknak véget ígért. Felváltva írtuk meghívó leveleid, s magad is inkább a munkába, mint az útba betegedtél bele.

GERGELY. A megszokás még kalapál, de az üllő már repedt. Nem tudom, hol a baj, Ottó... nem is merem kutatni, csak érzem. Azt hiszed, az út vagy a munka tört engem össze? Ilyen satnya testem volt nekem ifjúkorom óta, az egészségetől mindig átbillenhettem volna a halottak közé. A lelkemnek volt szüksége a testemre s Istennek a lelkemre, ez tartott fenn, s még így, mint aggastyánt is fönn tartana... Hidd el, az én halálom nem egy ember halála lesz - az egész egyházé... *Egész halkan.* Azóta érzem ezt, amióta a jóslat a Lateránban... Ha az Isten meg akarná tartani a kereszténységet, Henriknek meg kellett volna halnia... Nem engedhette volna, hogy a csövön át, melyen odáig mindig tiszta sugalmazás jött... Az Isten nevetségessé tett engem, s nevetségessé váltok ti is mind.

OTTÓ. Hogy mondhatasz ilyet, atyám!

GERGELY. Ugye, egy pápa? De honnan vegyen hitet a pápa egy ilyen világhoz? Gondold meg, mekkora hitet örölt fel bennem ez a század.

OTTÓ. A magad szerencsétlensége elfödi előled a kereszténység igazi állapotát. Én, a legátus...

GERGELY. Tudom, a hirsauai bárányok... El fogják taposni őket is, mint Milánóban a Rongyosokat. A szegény ácsok és vargák meghívják asztalukhoz Krisztust, s a grófok és püspökök rájuk gyűjtják a házat.

OTTÓ. De Baselben egy hirsauai barátot választottak meg püspöknek. Amióta utolszor jártam az Alpokon túl, a lelkekben többet nőttünk, mint amennyit a harctéren veszítettünk. Az a maradék igaz életű, akit otthagytunk, vetőmag volt - azóta beért az első termés.

GERGELY. A fejedelmek majd fölgyűjtják. A nemesség a világ vére, a világé és a pokolé.

OTTÓ. S földijeim, a francia nemesek, akik a mórokkal küzdenek?

GERGELY. De a francia király városokat rabol ki.

OTTÓ. Matild győzelme felől most már egész biztos hírt vettünk. Három lombard püspököt fogott el.

GERGELY. Igen, szegény Matild... Ha maradna itt egy emberiség, mely az erényre emlékezni szeret, ezt a színváltó férfiak közt oszlopként megálló asszonyt... Emlékszel a római tervekre, melyeket e két példa nő szelelt, mint kovács a tüzet? Az egybeölelt kereszténység minden nemzetéből rajoztatunk ki a Szentföldre sereget. Én vezettem volna, az apostol, s Ágnes császárnő alvezérül az ő Henrikjét ajánlotta. Így álmodozik e világon az együgyű hit, s így taposnak bele álmaiba a Henrikek.

OTTÓ. Nem is szentekhez méltó álom, ami egy nemzedék életébe bele nem kerül. Sylvester, a Nagy Konstantin pápája is, a katakombák pápai után következett. Így születik fel a te s a tied szenvedései árán a szolga-egyház is úrnőegyházzá. Én meg akarom még látni az első lovaghadat, mely fejedelmek jelvénye helyett a keresztet varrja ruhájára.

GERGELY. Úgy, úgy mesélj, mesélj. A hiszékeny gyerekek az öregkor mesél, s a hitetlen aggastyánnak a fiatalság... Sokszor én is úgy éreztem, csak egy belátás hiányzik a világból, s minden másképp lehet. Hogy könyörögtem a kereszténységnek ezért a belátásért... De minden hiába - ha egyik helyen föl villan, a másik helyen kihuny, s a sötétség több.

OTTÓ. Akkor is szép a világosan állni s hinni a világosságban.

GERGELY *megfogja a kezét.* Irigylem tőled, Ottó, ezt a könnyű, szilaj hitet. Olyan vagy, mint zsonglőrjeitek énekében Nagy Károly lovagja. Hogy is hívták?

OTTÓ. Roland.

GERGELY. Szilaj, célratörő, biztos, mint Isten agara. Énbennem szegény, nyugtázó emberek vére lázong, s lelkemben az ő sötéten látó aggodalmuk. Amikor legmagasabban voltam, valóban királyok királya, akkor is csak a rossz nagy áradását láttam, s egy megrabolt apátság kétségbeejtett a kereszténység sorsa fölött. Te más vagy, s a siker, mely elijedt tőlem, hozzád talán odahúzódik... Ha pápa leszel, ne nevezd Gergelynek magad. - Gondolkoztál már a neveden?

OTTÓ. Nem illett volna... Talán Orbán.

GERGELY. Orbán? Volt ilyen nevű pápa? Kevés időm maradt a tudományra.

OTTÓ. Egyetlenegy: Szent Orbán. Ő még a bujdosó pápák közül való. Decius alatt lett vértanú - de az ő vérén szerezte Sylvester a Nagy Konstantin ajándékát.

GERGELY *elgondolkozva.* Szóval második Orbán s egy második konstantini győzelem. Ó, fiam, ha hihetném.

EGY KATONA *az épület felől.* Követség Rómából.

OTTÓ *felugrik.* Nem mondtam...?

GERGELY *izgatottan.* Ereszd. Tudni akarom, mi újság Rómában.

OTTÓ *kituszkolja a katonát.* Én már tudom.

GERGELY. Wibert, ugye? Parancsolom...

OTTÓ *zavartan.* Igen... lemerészkedett... A karácsonyt, gondolom, már Rómában...

GERGELY. S a farkas Róma a kezét nyalta. A normannvezető Gergely után Clemens, a jámbor.

OTTÓ. Előrelátható volt, ha mi egyszer otthagytuk Rómát.

GERGELY. S mégis, most, hogy hallom, jobban fáj, mint amikor az ablakom alatt nyitották ki a Porta San Giovannit. Az Isten eleresztette a világot, mint fa a levelet. Testemben érzem a kocsány szakadását... Az Antikrisztus előtt fehérbe öltözik a megpörkölt Róma. Egy Wibert vigyorog a székből, mely az én hitemet kidobta magából. S ez most már így marad örökké... Az Antikrisztus írnokai majd följegyzik életem, hisz tudod, hogy mérgezték ellenem az emberek bizalmát. Ördögös, eretnek, a Matild ágyasa leszek a kereszténység emlékezetében. S a megtévesztett jóhiszeműség ujjongani fog halálomon. Csakhogy elvitte Isten, aki a keresztény békét megbontotta.

OTTÓ. Fájdalmaid beszél, nem értelmed.

GERGELY. Ah, értek én már mindent. Isten elvetette a világot. A kereszténység, mint egy hulló csillag fut alá a sötétségbe. Az Antikrisztus zsákmánya vagyunk mind; ő ítelt fölöttem is. Nem érted? Szerettem az igazságot, gyűlöltem a méltatlanságot, ezért halok meg száműzetésben.

Függöny